

2024 • 2

LXXVII. évfolyam • február

művelődés

közművelődési havilap

művelődés

közművelődési havilap

Szerkesztőségi tanács:

Egyed Ákos
Kása Zoltán
Péter István
Pozsony Ferenc
Széman Péter

A szerkesztőség:

Benkő Levente (főszerkesztő)
Balla Sándor
Demeter Zsuzsanna
Péter János
Rostás-Péter Emese

Postacím:

400183 Cluj-Napoca,
str. Gheorghe Lazăr nr. 30.,
O. P. 1. Cluj, C. P. 123
tel/fax: +40 264 434 110
honlap: www.muvelodes.net
e-mail: szerkesztoseg@muvelodes.net,
muvelodes@yahoo.com
Bankszámlaszám: Redacția Művelődés
RO57TREZ21621G335000XXXX
Adószám: 9549909

ISSN 1221 – 8693

Megjelenik a Kolozs Megyei
Tanács támogatásával
Apare sub egida Consiliului
Județean Cluj

Nyomdai előkészítés:

IDEA PLUS – Kolozsvár
Lapterv: Könczey Elemér
Műszaki szerkesztés: Nagy Andrea
Nyomdai munkálatok:
IDEA nyomda – Kolozsvár
Igazgató: Nagy Péter

Ára 5 lej

Tartalom

kős 140

Kós Károly és a Székely Nemzeti Múzeum.	3
Zakariás Attila: Elő kutatások a Székely Nemzeti Múzeumban	4
Szebeni Sz. Róbert: „Pontos kotta volt minden rajz”. Beszélgetés Vargha Mihály szobrászművésszel, múzeumigazgatóval az épületdíszek pótlásáról	6
Herczeg Ágnes: Kós Károly tanítását követve tájépítésként	8
Bányász József: Testamentum és agrikultúra	11
Benkő Levente: A kalotaszegi fő gondnok a háborús viharban.	15
Lengyel Ferenc: Erdély Gaudíja: Kós Károly	18

enciklopédia

Szucher Ervin: A legjobbat adni önmagunkból. A sportos Vatikán	20
Rostás-Péter Emese: A válaszúti Bánffy-kastély. Visszakapta régi fényét Bánffy Ádám életműve, az épület középső traktusa is	23

színpad

Csog Szidónia: A szív tanítása. Beszélgetés Patka Ildikó bábművésszel és meseíróval	27
--	----

Lapszámunk szerzői:

Bányász József – parasztgazda, Gyergyóújfalu
Csog Szidónia – újságíró, Kolozsvár
Herczeg Ágnes – tájépítész, Budapest
Lengyel Ferenc – magyartanár, Bécs
Szebeni Sz. Róbert – fotográfus, Budapest, Sepsiszentgyörgy
Szucher Ervin – újságíró, Marosvásárhely
Zakariás Attila – műépítész, Sepsiszentgyörgy

A címlapon a Székely Nemzeti Múzeum bejárata a felújítás után. Vargyasi Levente felvétele.

A hátsó borítón a főbejárat fogantyúja és kilincse, alatta a kulcspajzson a Székely Nemzeti Múzeum felirattal. Kép: Székely Nemzeti Múzeum

Kéziratokat nem örzünk meg és nem küldünk vissza. Kizárólag géppel írt vagy nyomtatott, valamint Microsoft Word programban szerkesztett elektronikus kéziratokat fogadunk el.

Támogatók:

Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület
RMDSZ – Communitas Alapítvány
Hargita Megyei Kulturális Központ
Hargita Megye Tanácsa
Kovácsna Megyei Művelődési Központ
Kovácsna Megye Tanácsa

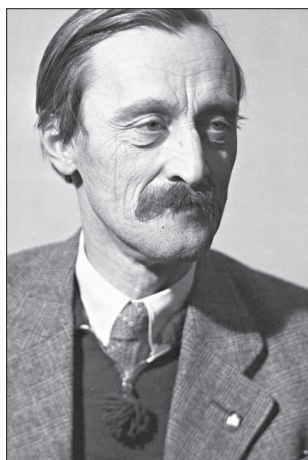

Médiapartnerek:

www.szabadsag.ro
Szabadság
Erdélyi Magyar Havilap

Kós Károly és a Székely Nemzeti Múzeum

Kós Károly

„A székely nemzetnek van egy megbecsülhetetlen kincse: a Székely Nemzeti Múzeum. Ezt a múzeumot nem alapította sem állam, sem valami nagy mecénás, de alapította egy ősi nemzetségből való, de egyszerű köznemesi asszony: Cserey Zsuzsanna. Ez a székely úrasszony az imecsfalvi ősi kúriában gyűjtögette a maga gyönyörűségére a székely nemzetre vonatkozó kulturális emlékeket: könyveket, leveleket, képeket, régiségeket. Végre életében pedig a maga és családja gyűjteményét a székely nemzetnek hagyományozta, amivel megvetette alapját a Székely Nemzeti Múzeumnak. Ezt a múzeumot aztán a négy székely vármegye vette gondozásába. A gyűjteményeket a sepsiszentgyörgyi Mikó kollégium helyiségeiben és bérelt helyiségekben helyezte el.

A város néhai való lelkes polgármestere, Gödri Ferenc, aztán László Ferenc dr. és Csutak Vilmos kollégiumi tanárok és múzeumőrök segítségével addig irkált, kilincsel, kért, dolgozott, amíg megszerezték a Múzeum telkét és megépíthették a hajlékát Sepsiszentgyörgyön, melyben a Múzeum megszorodott gyűjteményei, értékes könyvtára és okmánytára végleges elhelyezést nyerhettek. Mikor ezzel készen voltak, kitört a háború, ami sok munkát megakasztott. A háború alatt kórházzá alakították át a Múzeum épületét, és csak nemrég sikerült eredeti rendeltetésének visszaadni az épületet.

Most már neki lehetett volna fogni újra a munkának, hogy a Múzeumot a közönségnek megnyissák, ha – a felszerelés teljes lett volna. De az olvasóteremből hiányzanak a padok, asztalok, a nagy előadóteremből az ülőhelyek, a gyűjtemények részére a szekrények. (...)

Adjatok annyi pénzt, hogy padokat, szekrényeket, asztalokat csináltathassunk a Székely Nemzet Múzeumába. Adjatok, hogy ezáltal magatokévá tehessétek azokat a kultúrkinceseket, amelyeket ez a Múzeum nektek tartogat és nektek ad két kézzel. Említettük, hogy a Múzeum felhívása csak a székelyekhez intéztetett. De talán nem árt, ha meghalljuk mi is. És jó, ha számon tartjuk mi, nem székelyek, hogy a székely nemzetből kik és hogyan becsülik meg nemzeti kultúrájukat és azzal önmagukat.

Vigyázni fogunk mi, akiket a székely nemzet Múzeumának vezetősége semmire sem kér. Vigyázni fogunk, mert ha a Múzeum nem is a mienk, de a kultúra, melynek az a Múzeum egyik kifogyhatatlan kincses bányája, a miénk is” – Kós Károly 1922-ben közölte ezt az írást a kolozsvári Vasárnapban. Néhány sor csupán, a múzeumi felhívás tolmácsolása, amelyből mégis jól láthatjuk, hogy a Székely Nemzeti Múzeum tervezője mennyire szívén viselte az intézmény további sorsát.

A Székely Nemzeti Múzeum és az Országépítő Kós Károly Egyesülés 2023. december 16-án konferencián emlékezett meg a száznegyven éve született Kós Károlyról és sokrétű munkásságáról.

A Művelődés folyóirat jelen számában a konferencián elhangzott előadások szerkesztett változatait adjuk közre, a főként a múzeumhoz kapcsolódó értekezéseket néhány adalék egészíti ki Kós Károly egyházi szerepvállalásáról.

Zakariás Attila

Elő kutatások a Székely Nemzeti Múzeumban

A

ról a tízévi megfeszített és küzdelmes munkáról fogok most beszámolni, amely nélkül mára nem újulhatott volna meg a Székely Nemzeti Múzeum.

Azzal kezdem, hogy 2008-ban, tizenöt évvel ezelőtt, amikor felmerült az A kategóriás műemlék, a közel százéves múzeumépület rehabilitációja, azonnal jelentkeztem tervezőnek. Ez az akkori közbeszerzési eljárások miatt nem volt könnyű, de nagy nekifutással sikerült. Pályázati tervet kellett összehozni, ami az európai uniós finanszírozás megszerzésére is alkalmas. Ezért egy nagyon alapos és minden problémára megoldást adó terv kellett legyen.

A múzeum épületegyüttese száz sebből vérzett.

1. Funkcionális problémái voltak: a múzeumi gyűjtemények sokasága túl lépte a rendelkezésre álló teret, meg

kellett növelni a kiállítási felületet, a raktározási kapacitást anélkül, hogy hozzátoldanánk az épületekhez. Ehhez el kellett készíteni az épületcsoport nagyon részletes és pontos építészeti felmérését (alaprajzok, metszetek, homlokzatok, részletrajzok). A múzeum könyvtárából előkerült néhány eredeti Kós-rajz is, de ezek hiányosak voltak, és nem minden úgy épült meg, ahogyan Kós eredetileg megrajzolta – építés közben ő változtatott néhány helyen.

Töviről hegyire mindent újra fel kellett mérni. Vinczeffy László érdeme, hogy mindez ragyogóan sikerült. A funkcionális (építészeti) áttervezést nagymértékben segítette Olasz Gabriella alapos művészettörténeti tanulmánya, valamint nagy hasznát vettük Kovács Kázmér, Guttman Szabolcs és

A múzeum könyvtárából előkerült néhány eredeti

Kós-rajz is, de ezek hiányosak voltak, és nem minden úgy épült meg, ahogyan Kós eredetileg megrajzolta – építés közben ő változtatott néhány helyen.

A Kós Károly által tervezett Székely Nemzeti Múzeum épületének északi része a felújítás közben, 2021-ben

Az épület legfőbb díszje a lépcsőház ablaka, melyen Csaba királyfi látható, amint tártos paripáján vágat a csillagösvényen. A vitráliumot Bánffy Miklós vázlata alapján Makkai János és fia, András tervezte és vitelezte ki

Fekete Márta véleményeinek, ötleteinek a tervezés ideje alatt.

2. Épületechnikai problémákkal szembesültünk: az alagsor nagy nedvességtartalma károsította az ott őrzött anyagot, a tönkrement cserépfedés miatt a tetőszerkezetek jelentősen károsodtak a beszívargó víz hatására.

Teljesen káros volt az épületgépészet: a fűtés, vízellátás, csatornázás, világítás elavult rendszerei: egy alkalommal, csőtörés miatt bokáig ért a víz az alagsorban, a biztosítékokat rendszeresen égették ki a mindennapos zárlatok.

Miután megvoltunk a részletes felmérési rajzokkal, megrendeltük a statikai és a faanyagvédelmi tanulmányokat.

Itt mondog néhány nevet: Nagy Béla, aki alaposan átvizsgálta az épületszerkezetet, megállapította, hogy az épület száz év alatt kitűnően kibírt négy nagyobb földrengést, és egy pár repedésel megúsza. Viszont észrevett néhány mikrorepédést a torony boltozatán, és azonnal elrendelte a torony kiürítését. Az évek során ide gyűjtötték az újságokat, és így felhalmozódott kb. 60 köbméter papír, ami óriási, koncentrált megterhelést jelentett. A faanyagvizsgálatot Deveskovi József végezte,

napokig mászkált a padlásokon és reflektorokkal kereste a bajokat... több mint negyven helyen talált jelentős károsodást: gombásodást, barna korhadást, erősen megszuvasodott részeket; sőt, a balszárny tömör fafödémje annyira tönkre volt menve, hogy a beszakadás veszélye miatt azonnali cserére szorult. Az épületgépészeti problémákat egy nagyon jó csíkszeredai csapat mérte fel, Hajnal Hunor vezetésével. Az építészeti rajzokat felhasználva megtervezték az optimális megoldásokat, a megfelelő kazánházat, a tűzbiztonsági rendszert.

Lassan összeállt a rehabilitációs terv, és meg kellett harcolni a hatósági jóváhagyásokért (műemlékvédelmi bizottság, tűzoltóság, környezetvédelem). Nem tetszett a cím: „A Székely Nemzeti Múzeum rehabilitálása”, így minden hatóság akadályt gördített a munka kivitelezése elé, többször visszadobták valamilyen mondvacsinált ürüggyel. Amikor véget ért ez az iszapbirkózás, és végre le tudtuk adni a tervet, elkezdődött a háború a gyulafehérvári európai uniós bizottsággal, amely a közép-romániai fejlesztési régióban osztja el a fejlesztésre szánt pénzeket. Nem tudom, hogyan tudtak kitalálni annyi ürügyet, hogy háromszor is

visszaküldték a tervecsomagot, mindig találtak benne „hibát”. Végül nagy nehezen elfogadták, sőt gratuláltak, hogy milyen jó a terv.

Ezután fél évig vártunk az eredményre, amíg megjött: a terv nyert, de a műemlékes pénzek elfogytak. Elküldték a listát a nyertes tervekkel... Volt egy piros vonal, és mi, érdekes módon, közvetlenül alatta voltunk.

Aztán jött egy újabb kiírás, új műemlékes európai pénzek lógtak a levegőben.

2016-ban újra nekifutottunk... Közben változott a tervtéma is, egy-két dolog elkészült sürgősségi beavatkozással (a csiki faház újrafödése és renoválása, a bal szárny fafödémének cseréje, valamint tetőszerkezetének rehabilitálása és újracserépezése). Kikristályosodott a két múzeumőri lakás mögötti melléképület új funkciója is, és a múzeumkert dendrológiai parkká való átalakítása is felmerült, amit Herczeg Ágnes és csapata szenzációsan megtervezett. Újra végigharcoltuk a hatósági jóváhagyásokat, és a gyulafehérvári cirkuszt is. Itt meg kell említenem munkatársunk, Szabó-Sinka Mária nevét, aki oroszánrészt vállalt a terv végleges leadásában, és nem utolsósorban a jóváhagyási dokumentációk elkészítésében. És láss csodát, 2019-ben meglelt a pénz, „győztünk”.

Kós Károly elveit (ars poeticáját) sikerült érvényesíteni: építeni helyi anyagokból kell, helyi hozzáértő mesterekkel.

A Megyei Tanács megszervezte a közbeszerzést, amit egy helybeli cég nyert meg, a Bauhaus, ugyanaz a cég, amely már a sürgősségi beavatkozást is kivitelezte.

A technikai részletterveket én már családi okok miatt nem tudtam befűjteni. Átadtam egyik tanítványomnak, Zsigmond Pálnak, aki Hlavathy Zsófiával összefogva folytatta a tervezést, és végigkövette az építkezést is, ami ez évben (2023) készült el. Köszönöm az odaadó hozzáállásukat, kitűnő munkát végeztek.

Kós Károly elveit (ars poeticáját) sikerült érvényesíteni: építeni helyi anyagokból kell, helyi hozzáértő mesterekkel – ez mind a tervezésben, mind a kivitelezésben megvalósult. És most itt állunk a megújult „Székely Nemzeti Múzeumban”.

Szebeni Sz. Róbert

„Pontos kotta volt minden rajz”

Beszélgetés **Vargha Mihály** szobrászművésszel, múzeumigazgatóval az épületdíszek pótlásáról

Érdekes „sorozatot” fedezhet fel az, aki figyelemmel kíséri a Székely Nemzeti Múzeum életét: egy sor olyan épületdíszítési elem készült el az elmúlt években, amely eddig csak papíron, vázlatként létezett. Kérem, ossza meg velünk, melyek voltak a mozdítórugói ennek a munkának.

– Amikor fiatal képzőművészként a múzeumhoz kerültem, a könyvtárosunktól, Boér Hunortól tudtam meg, hogy az épület tervezésekor Kós Károly belsőépítészeti megoldásokat és díszítőelemeket is tervezett, amelyek különböző okok miatt nem készültek el. Ezek a tenyérnyi rajzok az intézmény könyvtárában, egy mappában lapultak majdnem száz évig! Képzőművészként izgalmas feladatnak láttam (volna) eme díszítmények elkészítését, de valahogy hiányzott a vezetői

akarát, valahogy mindig lekerültek napirendről, mindig volt „fontosabb” teendő... aztán a gondviselés úgy hozta, hogy igazgató lettem.

– És akkor már nem kellett a felettesek döntésére várnia.

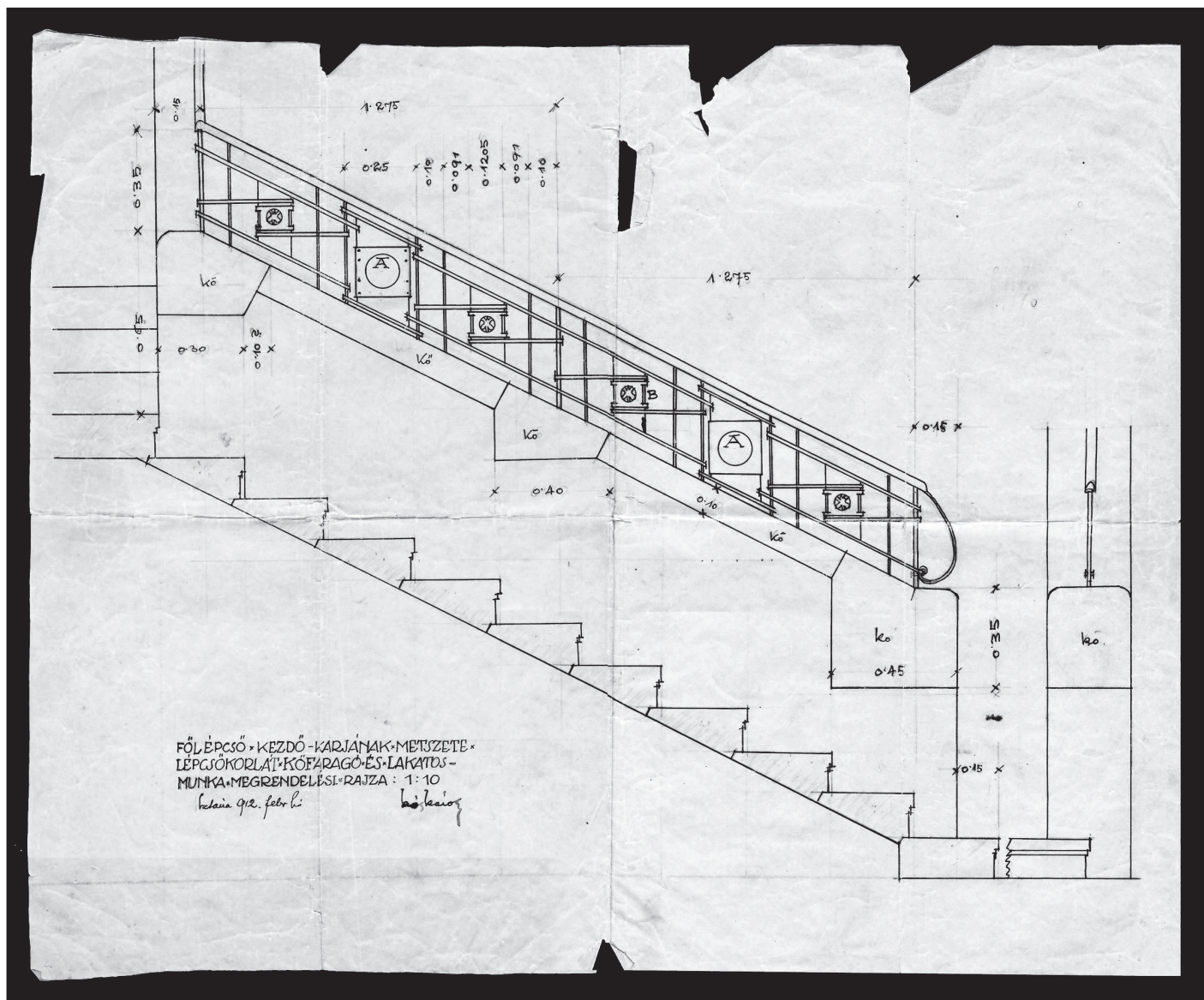
– Pontosan. Felfedeztem egy agilis kovácsmestert Erdővidéken, akit Nagy Györgynek hívnak, vele készítettem el a főépület lépcsőkorlátját és a díszlámpákat az épület bejáratánál. Majd eszembe jutott, hogy a múzeum mozaikcímerét és a vitráliumot megoldhatná Makkai András barátom Gyerőmonostorról, aki munkái révén már akkor országos hírnévre örvendett. Zakariás Attila építésszel, akadémikus társammal együttműködve készítettük el a Kós tervezte padosorokat a dísztermünk számára. A bejárat gyalogkapu pedig az idej múzeumavatóra készült, amely alkalmazottunk, Ferencz László és csapatának munkáját dicséri. Nagy fegyvertény, hogy a Kós Károlyi elvek mentén haladtunk, helyi mesterekkel, helyi anyagból dolgoztunk végig. Amikor ezek a gyönyörű elemek a helyükre kerültek, mindenki csodálkozott, hol voltak ezek eddig? A válaszuk: a fiókban. Kós olyan alaposan, körültekintően tervezett és rajzolt, hogy a kivitelezőknek nem volt kérdése, pontos kotta volt minden rajz. Azt nyújtották, amit a nagy előd kért: pontosságot, fegyelmet. Azt hiszem, az épületdíszek kivitelezésével hasonló elégtételt érezhetünk, mint az a cukrász, aki finom tortájára végre felteszi a habot vagy a rumos meggyet...

– De olyan „díszek” megvalósításáról is tudunk, amelyeket nem Kós tervezett, hanem úgymond hozta az élet.

– Igen, itt megemlíthetjük a múzeumalapító asszony, Csereyné Zathureczky Emília mellszobrát, amelyet 2004-ben, a múzeum alapításának 125.

A bejárat feletti, mozaikból készült címer eredeti terve 1912-ből

A lépcső és a lépcsőkorlát eredeti, 1912-es tervrajza

évfordulóján avattunk. Vagy azt a szép faragott ivókutat a múzeum parkjában, amelyet szintén egy alkalmazottunk, Éltes Barna szobrászművész faragott 2022-ben. Személyesen az épületegyüttes díszítéseként fogom fel a Herczeg Ágnes által tervezett parkot is, amely őshonos flórájával és a középkori nemesi udvarházakra jellemző virágágyásaival lélekemelő élményt nyújt.

– Tudjuk, hogy a múzeum egy közel négy évig tartó alapos felújításon van túl. A felújítás kapcsán volt-e olyan lépcső, ami Kós szellemét erősebbé tette?

– Kós Károly építészetének sarkalatos eleme, jellemzője a torony, ami múzeumunk szerkezetében is domináns elem. A toronyszobát az elődeink – gondolom, kényszerűségből – raktárnak használták. Most sikerült ezt a gyönyörű teret felszabadítanunk és kiállítóterré változ-

tatnunk, egyúttal látogathatóvá tettük magát a tornyot is. Statikai okok miatt tömegeket nem vihetünk fel, csak a múzeum vendégeit, de így is nagy dolognak tartom, hogy funkcionálissá változtattuk a tornyot. Régen ugyancsak raktárnak használták a Kós tervezte szentélyt is a földszinten, amelyet már a nagy felújítás előtt sikerült eredeti rendeltetésének visszaadnunk: berendeztünk benne egy kis egyháztörténeti kiállítást. Azt is tervezzük, hogy a szentélyben lehet majd eljegyzést vagy házasságot is kötni, hogy ezzel is előbbé tegyük a múzeumot.

– Összegzésként: hogy érzi, miért volt fontos az épület díszeit elkészíteni, ezt a majdnem évszázados adósságot törleszteni?

– Szokás mondani, hogy az Isten a részletekben rejtőzik. A magyar szecesszióon belül Kós építészeti stílusa egy

meglehetősen szigorú, puritán vonalat képvisel. Ha összevetjük pl. a nagyváradi vagy a kecskeméti szecessziós épületekkel, akkor mutatkozik meg a különbség. Pontosan ez a visszafogott stílus kéri, hogy a nagy körültekintéssel, csínjában adagolt díszítőelemek ne hiányozzanak! Hogy a történelem viharai közepette ez elmaradt, szinte érthető. Valószínű, hogy ez a szép feladat megvárt bennünket... bár ki tudja? Azt remélem, hogy szerény ténykedésünket Kós Károly nem homlokráncolva figyeli odafentről.

Felhasznált irodalom

Szebeni Zsuzsa (szerk.) Kós – Bánffy, Bánffy – Kós: Emlékkönyv a 140. éve született Kós Károly és a 150. éve született Bánffy Miklós tiszteletére. Tinta Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy, 2023.

Kós Károly tanítását követve tájépítésként

Felkértek arra, hogy vegyek részt egy találkozón, amelyet Kós Károly születésének évfordulóján, az ő munkásságának és személyének a tiszteletére szerveztek¹ – így hát végiggondoltam, mit is jelent számomra Kós Károly, az ő életpályája, szellemi, alkotói üzenete számunkra, hogyan hatott és hat még mindig tájépítészeti tevékenységemre.

Szüleimmal a Kárpát-medence megannyi helyét bejártuk, voltunk Nagyszebenben, Kalotaszegen, valamint a kolozsvári Házsongárdi temetőben is, így már korán megismerkedtem Kós Károly nevével, és kisgyerekként is megragadott az alakja.

Egyetemistaként még nagyobb érdeklődéssel vettem részt azokon az előadásokon, amelyek a '80-as években a Bercsényi Kollégiumban zajlottak, majd a kollégium egy kötetet is kiadott Kós Károlyról. Ebben az időszakban találkoztam Makovecz Imrével és a köré gyűlt építészhallgatókkal, így Makovecz Imrén keresztül még közelebbi kapcsolatba kerülhettem Kós szellemiségével. Nagy élvezettel hallgattam Makovecz Imre beszámolóit, előadásait Kós Károly tevékenységéről, azokról a találkozásokról, amelyek közte és az általa nagyra tartott mester között zajlottak. Nem volt kérdés tehát, hogy amikor megalakult a Kós Károly Egyesülés, akkor annak tagja lett az általunk megalapított Pagony Táj- és Kertépítész Iroda is. Kós Károly neve és tevékenysége, szellemisége összekapcsolt bennünket, hiszen a név erőteljesen meghatározza azt a közösséget, amely alá összegyűl. Részesem lehettem annak az eseménynek is, amikor Makovecz Imre és Kolombán Gábor kezdeményezésére megalakult az Országépítő Kós Károly Egyesülés.

Nagyon fontosnak és jelentősnek tartottam a Fekete Albert által kezdeményezett és vezetett Sztánai Műhelyt, és a köré tömörülő fiatal tájépítészek,

tájépítész-hallgatók tevékenységét. Amikor tehettem, és is részt vettem több eseményen, így még közelebb került hozzám Kalotaszeg tája, amely Kós Károly otthonává vált. Az a táj, amely tanította őt a tájban élő és tevékenykedő emberről, arról a közösségről, amely miközben egy adott helyen él, átalakítja, formálja, műveli a tájat, és eközben kialakítja saját táji kultúráját, viseletét, zenéjét, táncát, tehát mindazt, ami a tájból születik meg.

Miután jártam Sztánán és azokon a helyszíneken, ahol Kós tevékenykedett, még kézzelfoghatóbbá vált számomra, hogy miért volt fontos papírra vetnie a *Testamentum és agrikultura* című művét a legnehezebb időszakban, az első világháború kitörése után. Kós üzenete a háborús és háborgó világban csak még fontosabbá és időszerűbbé válik: az, ahogyan a földművelő ember tevékenykedik a tájban, valójában az élet folytonosságának, az életigenlésnek a kulcsa és záloga. Ebben a könyvben megjelenik az az örökség, amely mindenben átívelően jelen lehet az életünkben, amihez folytonosan kapcsolódhatunk, egy óriási életigenlésnek a mintázata.

Ennek kapcsán jut eszembe, mennyire mély nyomot hagyott bennem Makovecz Imrének egy Kós Károlyról tartott beszéde Nagyszebenben, az Építészeti napján, amelyet Guttmann Szabolcs és munkatársai szerveztek meg 2007-ben, amikor Szászföld központja Európa Kulturális Fővárosa volt. Nem feltétlenül arról beszélt, hogy az országépítő milyen remek és kivételes építész volt, hanem azt a Kós Károlyt hozta közelebb hozzánk, aki a trianoni történelem után az ellenkező irányba tartó vonatra szállt fel. A fiatal, tehetséges, nemzetközi karrier előtt álló építész Erdélyt választotta, vállalva azt a szerepet, amely nem egy individuális karrier útja, hanem visszatérés az erdélyi tájba, Kalotaszegre és annak közösségébe. Ez

*A közösség, miközben
egy adott helyen él,
átalakítja, műveli a tájat,
és eközben kialakítja saját
táji kultúráját, viseletét,
zenéjét, táncát,
tehát mindazt, ami
a tájból születik meg.*

A Kós Károly által megálmodott összhang. A múzeumkert dendrológiai parkká alakult át Herczeg Ágnes és csapata tervei alapján

egy misszió, életfeladat volt, és innentől kezdve az ő tevékenysége számomra még inkább meghatározó volt: miképp lehet – akár a modernizáció észlelt és tapasztalt jelenségeit felülírva – fenntartani azt az örökséget és értékközösséget, amely ennek a tájnak, ennek a kultúrának a felbecsülhetetlen kincse. És nemcsak a magyarság szempontjából, vagy Erdély szempontjából, hanem egész Európa vonatkozásában. Bizton mondhatjuk, hogy ez a táj a keresztény alapú európai kultúrának, tájkultúrának olyan szerves hagyatéka, amelynek felbomlása jelen volt már Kós idején Európa nyugati felén, mára meg szinte azt lehet mondani, hogy alig-alig fedezhetjük fel azt a fajta tájstruktúrát, tájszerkezetet, élő kulturális örökséget, amelynek szellemiségében hihetetlenül fontos volt, hogy az egyén egy közösség része, a közösség a táj része. És minden a tájból nő ki, minden a teremtett, a természeti világ és az ember kapcsolatából történő valóság, amely az életet jelenti számunkra.

Nagyon erőteljesen hatott és hat ránk, tájépítészekre ilyen értelemben is Kós Károly szellemisége. Ma azért tartom nagyon fontosnak Kós Károly személyiségét, szellemiségét, hitvallását, mert egy olyan elhivatott emberről van szó, aki építésznek nevezi magát

– de ebben a fogalomban minden benne van: a kulturális életben való részvétel, a közösség szolgálata, a táj iránti felelősségérzet, a múlt és a jövő között hivatkozó értelmiségnek a szerepe az élet minden területén, amely középpontjában mindenkor a szeretet állt.

Meglátásom szerint azért van változásban a 21. századi építészet, mert lecsupaszodott az épületet valamilyen módon tervező, létrehozó ember karakterére. Eltűnik a lényeg, hogy a ház az otthon, az épület közösségi tér, az életnek a színtere, hogy szép és harmonikus, hogy párbeszédben van a hellyel. Ahogy Hamvas Béla *Az öt génusz földjében* fogalmaz: a térnek száma, geometriája van, a helynek pedig szelleme. Azt gondolom, hogy ma az a kérdés az építészet és a tájépítészet számára, hogy valóban van-e kapcsolata a hellyel, a helynek a szellemiségével. És milyen úton tudjuk a hely szellemét megfejteni, hogy ne csupán az attrakció, az építészeti formavilág vagy a divat vezessen el minket egy szép karrierhez, hanem az az emberséges környezet, természet iránti érdeklődés is, amit ma már elcsépelet módon „fenntarthatónak” nevezünk.

A mai építészetet sok mindennek tartom, de fenntarthatónak egyáltalán nem, hiszen nem egy szerves, komplex

egységből gondol a helyre, az adott beépítési területre – helyette egy pontból indul ki és terjeszkedik a környezete felé. És ez a szociális magatartásában is megjelenik. Ez nem kritika, hanem egy szimptóma, amit megpróbálok megfogalmazni. Úgy is lehet mondani, hogy a mai embernek nincsen igazán helytudata, tájtudata. Az egyén térélménye leszűkül az intellektusra, és valójában elfelejtődött a tájnak, a helynek egy komplex, nem csupán fizikai olvasata, hanem transzcendens lényege. A hely a testnek, a léleknek és a szellemnek a helye. Tisztelt professzorom, Jochen Bockemühl a „genius loci”, a hely szellemének mivoltáról azt mondja, hogy az valami olyan entitás, amely egy helynek egyedi és megismételhetetlen sajátossága a világban. Minden, ami egy helyet leír, jellemez, amiből összeadódik. A „hely szelleme” pedig időtlen idő-kig arra vár, hogy a föld organizmusának az a lényisége, amely szabad akarattal és gondolkodással rendelkezik – az ember – felismerje.

Számomra ez a megfogalmazás azt jelenti, hogy a táj – amely a természet és az ember közös alkotása – egy élő, eleven organizmus, ennek az organizmusnak pedig a szelleme maga az ember. Az az emberi közösség, amely ahhoz az adott ponthoz kapcsolódik minden

A Székely Nemzeti Múzeum belső kapuja (bal oldalt) a 2012-ben készült díslámpással. Darabos György felvételei

tekintetben. Meghatározó az, hogy az ember a világnak mely pontjára születik. Ez nem jelenti azt, hogy csak egy helyen, csak egy helyhez kötve, kötődve élhetünk – arról beszélek inkább, hogy azt a fajta kötődést, amely eredendő, felismerjük magunkban. Azt gondolom, hogy Kós ezt felismerte, tehát belülről és kívülről is érezte az erdélyi kultúrát. Kós Károly ahhoz a nemzedékhez tartozik, amely osztotta a Szabó Zoltán által leírtakat, hogy a táj mindenkinek lehet az otthona, aki műveli; a tájak szeretetre, békére és egymás otthonának a tiszteletére tanítanak minket. Ez valójában annak a transzilvanizmusnak az alapvetése, amelyet Kós Károly saját maga életében is megvalósított minden törekvésében író, politikus, művész, földet művelő közösségi emberként.

Azt, hogy mi a feladatunk ma tervezőként, alkotóként, közéleti emberként, még inkább végig kellett gondoljam akkor, amikor azt a megtisztelő felkérést kaptam, hogy a sepsiszentgyörgyi Kós Károly által tervezett Székely Nemzeti Múzeum kertjének felújítását tervezzem meg. Őszintén szólva vizsgadrukkban ültem le a kollégáimmal a papír mellé, hogy megnézzem,

mit lehet, milyen kertet lehet hozzáfűzni Kós Károly fantasztikus alkotásához, amely számomra szimbóluma, teljes transzformációja az ő fizikai, lelki és szellemi örökségének. Nem historizmus, nem múltidézés – hanem a jelennek a hely által meghatározott formája. Ez a gondolatmenet segített abban, hogy miként tudunk tájépítésként kapcsolódni Kós épületéhez, hiszen maga a ház, a kert és a táj soha nem válik el Kós alkotásaiban, építészetében. Mert ha még kert nélkül is áll az épület, tudjuk, hogy mellette van egy kert, és ez a kertés ház a tájban található.

Ezért tartom fontosnak azt, hogy ne a divatot kövessük, ne csupán a kor-szellem hatásait engedjük keresztül magunkon, hanem az örökségünkhöz is kapcsolódjunk közben. Ezért kell megismernünk tájaink múltját és örökségét, hogy hozzákapcsolódhassunk úgy, ahogy azt Kós is tette. Ahhoz, hogy az örökség ismeretében újjáformálhassuk vagy világra hozhassuk azokat a helyeket, amelyek nem az alkotók, hanem az emberek, a közösség számára készülnek – és ebbe a közösségbe belesorolom mind az állatvilágot, mind a

növényvilágot, mind az ásványvilágot –, elengedhetetlen annak a tisztelete, ami a mi életlehetőségünket, életminőségünket biztosítja.

Nagyon fontosnak tartom az Országépítő Kós Károly Egyesülés szerepét abban, hogy a jövőben közös tevékenységekben vegyünk részt, és keressük egymás társaságát. Legfőbb feladatnak azt tartom – és ezért mindent megteszek –, hogy a fiatalokat, az ifjú nemzedéket ebbe a tájoltatásba, látásmódba, cselekvő kultúraörzésbe be tudjuk vezetni. Hogy saját maguk tapasztalatán keresztül felismerjék a megismerés útján, mi is igazán a lehetősége és a felelőssége az alkotó embernek. A kalákákat, a tájfelméréseket is azért szervezzük a mai állapotok rögzítése mellett, hogy továbbadhassuk ennek a látásnak, a felelősségnek a fonalát a jövő számára.

Jegyzet

1 Az Országépítő Kós Károly Egyesülés és a Székely Nemzeti Múzeum közös szervezésében 2023. december 16-án megtartott sepsiszentgyörgyi konferenciáról van szó.

Bányász József

Testamentum és agrikultúra

„Nem mi lettünk kisebbek, hanem a körülöttünk lévő világ
vesztette el emberi arányait.”
(Bözödi György)

Az

Országépítő Kós Károly Egyesülés 2023. december 16-án a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumban születésnap megemlékezést tartott egy műhelykonferencia keretében, ahol a mester életművének különböző területeiről hangzottak el előadások. Az én tisztem a *Testamentum és agrikultúra* hagyatékának időszerű kontextualizálása. Forrásmunkának a csíkszeredai Pallas-Akadémia Könyvkiadó által 2014-ben kiadott, *Kós Károly publicisztikája* című kötetet használtam. A teljesség igénye nélkül, mozaikszerűen egy-egy idézett gondolattal próbálom aláhúzni mondanivalójának örök időszerűségét.

„Engem a mezőgazdasági munka edzett meg és tartott jó egészségben. Életem legszebb óráit a szántás és kaszálás közben éltem át. [...] Ez az én birodalmam volt” – vallja meg Kós Károly Benkő Samu kérdésére válaszolva. „Kilencven esztendővel a hátam mögött csak azt mondhatom, hogy minden embernek külön-külön meg kell teremtenie a harmóniát maga és a természet között. Minél hamarabb jön létre ez az összhang, annál szerencsésebb az ember...”¹ A föld közeli munka fontosságát, boldogító erejét summázza Kós Károly előbbi gondolata. Az ember és természet közötti harmónia megteremtése, visszaállítása mára már kategorikus imperatívusz, megmaradásunk feltétele. Sajnos Kós Károlynak később meg kellett tapasztalnia, hogy a föld mostoha kézre jut, „elbitangolódik”. Előrevetített jövő ez az 1910-es évekből: „De keserű lesz életem, ha megérem azt, hogy véreim unni fogják ezt a földet; keserű lesz az én életem akkor. És keserű halálom is és átkozott. Mert idegen kézre jut az én életem egész munkája...”²

„Súlyosan beteg az a társadalmi rendszer, ahol egy parasztember munka közben arra gondol, hogy azért kell ezt a munkát végeznie, mert nem volt

elég okos ahhoz, hogy tanító legyen” – mondja Simone Weil francia író, aktivista, filozófus. Mára már tapasztaljuk állításának súlyát. Ez a kijelentés sajnos ma alig mondható el a szellemi munkát végző felelősségghordozókról. A fizikai munka társadalmi presztízse leértékelődött, szinte kerülendővé vált. Mindenkit megpróbálunk kitaníttatni, eltanácsolni a kétkezi munkától. Kós Károly a következőképpen fogalmazott 1946-ban, már parlamenti képviselőként: „Építésmérnök vagyok, de benem soha nem ütközött össze a technikus a művésszel, az író a földművessel, a szellemi munkás a testi munkással, és soha egy pillanatig nem kívántam más lenni, mint dolgozó tagja az erdélyi magyarságnak.”

Kós Károly szépirodalmi művei, amelyek a paraszti, gazdálkodói lét szépségeit árnyalják, a teljesség igénye nélkül: *Tanya a hegyen* – önéletrajzi jellegű írás; *A havas* – novella, *Gálok* – kisregény. Szakmai jellegű írásai: *Testamentum és agrikultúra* – kódexírással készült szakkönyv gyermekeinek; *Könyv a lovagról* – erre is jellemző a kódexstílus.

Publicisztikai írásaiban Kós gyakran idézi kortársait, akik fontosnak tartják a röghöz és helyhez kötöttséget, amely a megmaradás záloga. Ezek közé tartozik Ady Endre egyik gondolata is: „Azért vagyunk-e itt, hogy teremtsünk lelkünkkel valamit a lelkünkéből, ami olyan, mint a lelkünk? Valamit, ami a miénk, ami nemcsak más, mint más, de méltó ékessége lehet felemelt fejünknek.”³

Vagy ilyen Makkai Sándor egyik gondolata, amely a *Magunk revíziójában* olvasható: „Mi semmiféle impériummal nem rendelkezünk, tehát saját életünkben csak annyit valósíthatunk meg, amennyit minden külső segítség nélkül, a magunk erejéből meg tudunk valósítani. A magunk erejét pedig a szervezettség mértéke és határai állapítják meg...”

„Engem a mezőgazdasági
munka edzett meg
és tartott jó egészségben.
Életem legszebb óráit
a szántás és kaszálás
közben éltem át.”

Kiadványok, folyóiratok, amelyekben Kós Károly publikálta írásait: *Magyar Iparművészet, Kalotaszeg, Erdélyi Szemle, Napkelet, Vasárnap, Pásztortűz, Keleti Újság, Híd, Erdélyi Helikon, Építészet, Erdélyi Gazda, Világosság, Utunk, Igaz Szó, Korunk...*

Kós Károly nem volt elszigetelt alkotó. Figyelt a kor szellemi áramlataira, és igyekezett megjeleníteni azokat a transzilván élettérben, miközben átszűrte saját alkotó egyéniségén. Csak pontszerűen emlétek néhány nagyobb nevet azok közül, akik nagyobb hatást gyakoroltak Kósra. Megemlíthető John Ruskin és William Morris is, akik a kézműves hagyományok szerint készített bibliofil kiadványaik révén is példaként szolgáltak Kós Károly előtt, aki szenvedélyesen rajongott a könyvcsinálásért – fel is szerelt egy kézinyomdát a sztánai házában, ahol emberi erővel hajtott gépeken sokszorosította műveit.

John Ruskin úgy fogalmaz, hogy „a művészet nem önmagáért van, de értünk, emberekért, az emberek világába, a mindenségbe, az egymáshoz való tartozásába vetett hitért van. A középkorban a művészet és az élet szervesen kapcsolódott egymáshoz.”⁷⁴ William Morris gyakorlatiassá tette Ruskin elméletét: „munkát mindenkinek, de olyan munkát, amiben gyönyörűsége teljék. Mert a munka előállítása közben érzett gyönyörűség kifejezése: a művészet.”⁷⁵ A gyári munka ugyanis megölte az egyént, akit a civilizáció karmaiból vissza kell menteni a kultúrába. Morris ügyvéd volt, de beállott építésszekhez rajzolóknak, hogy megtanulja, miként kell házat építeni. A mindennapi élet művészetét, az iparművészetet teremtette meg. Ruskin gondolatait Charles Robert Ashbee váltotta valóra a régi céhek jegyében: munkakooperáció, a munkásemberek szövetkezése. A céhek szabályozták a mesterségek rendjét a középkorban. A művészi munka védelmezője, szervezője, kiválasztója, értékesítő szerve, a tervező és munkás nevelője, tanítója, munkaalkalmának szerzője a céh volt. Idetartozott a csizmadia, az asztalos, az ötvös, az építész, a nyomdász, de akár a festő. A céh nem tűrte az amatőrt, a kontárt, a restet, az erkölcstelent. A céhbelleket taníttatta, a fejlődést szabályozta, nem engedte lesüllyedni a tagok életstandardját. A hirtelen előretöréseket megakadályozta, de a visszaesést is. Szolidaritási ősforma.

Mindez így hangzik Kós Károly olvasatában: „A szegény ember arról szeret beszélni, amije hiányzik. Amire vágyik, amit szeretne, ha volna, de amije

A Kós Károly publicisztikája című kötet egyik illusztrációja

nincsen. [...] Volt idő, amikor nem voltak művészek, de volt művészet. Élő, igaz valóság. Művészet volt, mondom, és az mindenkié volt, éppen úgy mindenkié, mint ahogy a hit mindenkié volt, az élő, dolgozó, alkotó hit. Nem mese ez, nem fantázia, amit mondok, de komoly valóság. Volt ilyen idő: hosszú-hosszú századok. Azt az időt történelmünk – Európa történelme – »sötét középkor«-nak nevezte el. Ekkor épültek a gótikus katedrálisok, kastélyok, városok, azok szobrai, festményei [...] névtelen emberek csodálatosan szervezett munkájával.

Nem volt művész és mesterember közt különbség. Nem volt művész. A mesterember művész is volt... Aztán fordult a világ. Nagyt. Új nap támadt. Új reveláció a lelkekben: a protestantizmus és vele a reneszánsz. Az új hatalmas művészi lendület révén, a lelkek felszabadulásának jegyében az individuum tört a felszínre. Most már művészek csinálják a művészetet, egyes emberek zsenialitása csinál iskolát. Donatellók, Rafaelek, Michelangelók, Dürerek, Holbeinok, Rembrandtok kora ez. [...] És lassan a képzőművészet észrevétlenül eltávolodott a néptől, a kiváltságosok privilégiumává vált. [...] A múlt század második felére érkezvén észrevesszük: művészek vannak, művészet nincs. [...] A modern művészi törekvése nem más, mint élet-halál küzdelem a létért. A művészetnek meg kell találnia az utat oda, ahonnan valaha kiszakadt:

a népmilliókhoz. Be kell furakodni az utcára, a lakásba, a kertbe. Benyomulni a műhelybe, a gyárba, a kocsmába... belopni a színek, vonalak, formák tömegét, a tér szépségeit a lelkekbe titkos utakon is, hogy szokja meg úgy, hogy nélküle élni ne tudjon. A fényűzési cikkekben szükségletet kell teremteni... mint ahogy az írásművészet és a zene belopta magát mindenüvé. [...] Akarunk művészetet; élőt, szerveset, nélkülözhetlent, olyant, ami a miénk! Lehetséges, mert muszáj, mert szükségünk van reá, tehát lesz erőnk is hozzá.”

A mezőgazdasági építészet is foglalkoztatta Kós Károlyt. Istállót, majort tervezett, épített magának. Mezőgazdasági szakiskolát, tanyagazdaságot kísérelt meg felépíteni, kialakítani Bábonban. Sajnos a társadalmi konjunktúra nem kedvezett ezeknek a kezdeményezéseknek. Magyarországon jóval később Reischl Gábor építész vitte tovább ezt a tematikát: „A gazdálkodás építésze: a jó gazda épületei, jó házak embernek, állatnak, terménynek, eszközöknek. Mindig így volt, és a jövőben is így kell lennie. A gazdálkodás törvény, alapvető élettörvény. Gazdálkodás a földdel, a vizeinkkel, a mikro-környezeti adottságainkkal, épített környezetünkkel, »a múlttal, jelenünkkel, a jövővel, a szellemünkkel«. Alapvető kérdés: meg tudjuk-e őrizni földjeink, vizeink és szellemünk tisztaságát, vagy egy paternalista uralom, illetve a háttartalan tőke uralma alatt vegetálunk... A kiegyensúlyozott, harmonikus építészet nem feltétlenül anyagi jólétet, hanem legtöbbször a »tisztas« szegénység méltóságát tükrözte. [...] A gazdálkodás: élettörvény [...] A gazdálkodó építészet az adottságokhoz, az élet igényeihez alkalmazkodó építészet.”⁷⁶

Kós Károly figyelt a kor szellemi áramlataira, és igyekezett megjeleníteni azokat a transzilván élettérben, miközben átszűrte saját alkotó egyéniségén.

A kétkézi munka, a szerves gazdálkodás, a józan paraszt átalakulóban. Erről így beszél Vargha Mihály szobrász, a Székely Nemzeti Múzeum igazgatója: „Gyermekkoromban, a hatvanas-hetvenes években, Alsólemlényben, amit a paraszti életből megtapasztaltam, az köszönőviszonyban

NEM SPEKVLÁLTAM, ÉLTEM... VÁLOGATÁS KÓS KÁROLY ÍRÁSAIBÓL

NÉPMŰVELÉSI INTÉZET · 1983

sincs a mostani paraszti étellel, ezt hétvégi házam kapcsán Eszterneken és az ott töltött hétvégéken tapasztalom. Mindenekelőtt az emberi minőség romlott le, a hittel van a baj. Most van traktor, kombájn, gépesítve van minden, de hiányzik az a nyugodt, derűs, bölcs paraszti szív és ész, ami a régieket, nagyszüleimet, unoka- és nagybátyaimat jellemezte. Ezzel nem mondok semmi újat, azt hiszem, mindannyian tudjuk, hogy a baj az elanyagiasodásban (elistenteledésben) van. A kérdés: megfordítható-e ez a folyamat? Ha igen, hogyan? Születik-e új Kós Károly, akire hallgat

a mai elbőcsült, »mindent is« jobban tudó paraszt?

[...] Hogy ne csak a parasztot szidjuk: a papok is felolvassák a prédikációt a vasárnapi misén, temetnek, mert keresztelni egyre kevesebbet kell, és ennyi! Hol van az, hogy családot látogat, megpróbál családi konfliktusokat elsimítani, implikálódni a falu lakosainak életébe? Egy tősgyökeres katolikus székel faluban olyan jég van az egyház és emberek között, amilyent én kevés helyen tapasztaltam. A pap megújította a templomot, a templomkertet, teszi a dolgát, de egy ezres faluból vasárnap jó, ha százan vannak a nagymisén.

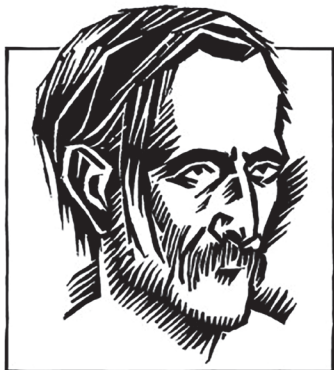
Ugyanaz, mint a gazdaságban. A hártárban műveletlen föld nincs, a jó gazdának van minden gépe, terepjáró a fiainak, olyan az udvara, mint egy gyáré [...] csak az emberi kedvesség, a szív melege hiányzik mindemből, a hállára való készség, az alapvető keresztény erények gyakorlása [...] sorolhatnám. De ne keseregjünk, a kutya is jó dolgában veszik meg, most ezt éljük. Éljük, sarvaljuk az életet, ahogy lehet, a minőség nem számít. Lesem a kicsi biztató jeleket, és próbálok örövendeni nekik, mert pláne adventben úgysem tehetnek mást.”

Kós Károly testamentumának szellemében a 21. századi gazdálkodás a hagyományra épít, de felelősen integrálja a 21. század tudását, technikáit. Így látja ezt Németh László: „Van egy hagyomány, mely tájékozódó – ösztönünkhöz szól, és egy hagyomány, mely félrevezet. Az egyik megtanít úszni, a másik a süllyedő hajó szalonjába tessékel, mert ott idáig jól lehetett ebédelni.”

Az építészeknek nem szabad szem elől téveszteniük azt, hogy a parasztudvar, a gazdaudvar maga az élet. A birtok tulajdonosa a „művelt” ember. A lakóház „fellegvár”, de bele kell legyen „ültetve” a birtokba. Az építésznek tehát birtokot kell terveznie, nem csupán istállót vagy házat. A mezőgazdaság épületeit horizontális technológiával kell felépíteni, lehetővé téve az ütemezett (moduláris) építkezést. Nagy-nagy körültekintéssel kell megtervezni a 21. század mezőgazdasági épületeit. Nem elég ide az építész, a gazda, a technológus tudása. Az élet egészét kell mérlegre tenni, ha istállót akarunk építeni, mert visszahat rá, és nem mindegy, hogy hogyan... Egy meggondolatlan lépéssel helyrehozhatatlan károkat tud okozni a mai ember.

A mezőgazdasági építkezés ezért inkább teremtés, mint tőkebefektetés. Érezzük át ennek a súlyát, és ehhez méltó módon cselekedjünk. „Amikor építünk (gazdálkodunk, zarándokolunk, tanítunk, politizálunk...), megsebezük a természetet, a kultúrát. Felvágjuk, megbontjuk egyensúlyát, ami bűn. Ugyanakkor az építéssel (gazdálkodással...) ezt a felvágott sebet elvarrjuk, megpróbáljuk helyreállítani. Ebben az értelemben az építés (gazdálkodás...) egyben: építő áldozat. Ily módon az eredeti állapot nemcsak reintegrálódik, hanem magasabb szintre kerül. Magyarul az építési tevékenység (gazdálkodás...) csak akkor lehet fejlesztés, hogyha az a környezet a világ eredeti egyensúlyát nem zavarja meg, nem rontja tovább, inkább javítja”

KÓS · KÁROLY PUBLICISZTIKÁJA

PALLAS-AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ

A Sas Péter szerkesztésében 2014-ben
megjelent könyv borítója

– fogalmaz Meggyesi Tamás.⁸ Németh László ekképpen fogalmazott 1940-ben: „Nyugat nemzetei az újkor folyamán a parasztságot is magukba fogadták – úgyhogy náluk csak osztályok vannak, de nincs a nemzet alatt egy kitzsított emberiség.”⁹ Andrásfalvy Bertalan pedig a következőképp: „Werbóczy az életét a hazáért is feláldozni kész jobbagság leverése után törvénybe iktatta, hogy a honfoglaló magyarok utódai csak a nemesek. A jobbság birtoklásra képtelen, örökös szolgája a nemesnek, az ország lakosai alig 4 százaléknak.”¹⁰

Nemcsak megőrizni kell a kultúrtájt, épített örökséget, hanem korszerűen be kell lakni és fejleszteni azt úgy, hogy a következő nemzedékek is szívesen lakják be és teremtsék azt tovább. A közbeszédnek, a tudománynak, a politikumnak is fel kell ismernie, hogy csak szervesen a természetben élve, a természettel együttműködve állíthatjuk vissza azt a „tündérkertet”, ha úgy tetszik „paradicsomot”, ami a népmesék bűvópatakain keresztül alábirizgál tiszta álmainknak. A kultúra azt a folyamat eredménye, amely kézzelfoghatóvá teszi a hitet. Olyan életmód, amely a nép közös istentiszteletéből emelkedik ki. (A latin cultus a colere igéből származik, földművelést, valahol való lakást, törődést jelent. Vallásos értelemben azt jelenti, hogy tisztelettel lenni Isten iránt.)

Czakó Gábor szerint a kultúra az éghöz, a civilizáció a földhöz való viszonyunk. A vidék, város kölcsönös, korrelatív összekapcsolása, a kultúra

és civilizáció összehangolása célszerű lenne, akár csak a városokban felhalmozódott tudás vidékivé, szervesé szelídítése. Az urbánus életterek zöldítése, ridegségének felmelegítése mindmind a testamentum részei, aminek átvétele, fenntartása a mi felelősségünk. Alapellátás, gasztronómia, helyi termék, rövid ellátási hálózat. Konkrét feladatok, amelyek a fennmaradásunkat segítik. Csoóri Sándor egyértelműen fogalmazott egy kilenc évvel ezelőtt közzétett felhívásban, amelyben a magyar vidék védelmében a gondolkodó értelmiség szerepvállalására buzdított: „meg kell menteni a magyar vidéket, vele együtt a magyar hagyományt, ugyanis ez a záloga a magyar értelmiség fennmaradásának is!”

Átjárhatóvá kell tenni az egyre szélesedő szakadékot a színpadra szorult népi kultúra, népművészet, és annak forrása, a paraszti lét hétköznapi között. Míg az előbbi a tévéműsorok fókuszában nap nap után szembejön, az életvitelszerű gazdálkodás csak elvétve része egy-egy gazdaműsornak, ahol az agráripár a domináns. Mintha a kettőnek semmi köze nem lenne egymáshoz. Kérdezzük meg a még élő „adatközlőket”, hogy miből élnek? Tán-cuk, énekük, kézműves tárgyaik egy szublimált energiaemanáció művészi vagy plasztikus megvalósulásai? Ahhoz, hogy Tamási Áron megírhasa az Ábel-trilógiát, parasztnak kellett születnie. Korniss Péter fotóihoz kellett a széki paraszt. Kallós Zoltán teljes gyűjtése a paraszti lét apoteózisa. Nagy István *Alkony* című festményén a boglyák nem díszletek, hanem annak az életformának a gyümölcsei, ahonnan ő maga is vétetett. Nagy László paraszti gyökerei táplálták lírájának ritmusait, hogy csak néhányat említsek. Ha a történelem kódében eltűnik a paraszt, emlékezetének katartikus ereje meddig tud fennmaradni?

A népművészet bármelyik formája egy „desztillált” gondolat megjelenítése mozgásban, hangban, dekorációban, épületben, tárgyban... Emlékeink vannak még arról az életformáról, ami megteremtette: közösségi lét, együttműködő, kemény munkaalappal. Jórészt falusi és természetközeli. Szakralitása rejtett.

Ma mintha ez a teremtő folyamat megszűnt volna, vagy léptéke olyan lassú, hogy nemzedékünk nem érzékelheti, mert más sebességre sarkallja a túlélés ösztöne. Van a ma emberének esélye a szerves folytatásra? Ha igen, mi az az életforma, ami átmentheti és továbbfejlesztheti azt? Vagy tekintünk

lezártnak, és próbáljuk konzerválni, ameddig élvezhetően „eláll”? Szeretnénk a 21. századi teremtő közeghez, közösséghez csatlakozni, vagy ha az még nem létezik, akkor részt vállalni a megteremtésében? Tulajdonképpen ezen áll vagy bukik az élhető jövő.

Van-e önök közül, aki ehhez társulni akar? Ha csak egy gondolattal is hozzájárul, erősíti a reményt...

Makovecz Imre úgy fogalmaz, hogy „népünk nyugodt, nem felejt halottjait, és vár”. Ki kell várni az igazi életet. Ami most farsangol, az az aktivitásba fullasztott haláltánc. A cselekvés paradox módon visszafele húz az étel-ellenes tobzódásba. Azok a munkafolyamatok tudnak csupán gyümölcsözők lenni, amelyek a természet ritmusát hangolják össze az emberi szív dobbanásaival. Meg kell művelni a földeket, hogy visszahasson ránk, „műveltté” tegyen minket is! Társadalmi szinten a „passzív ellenállás” analógiája lehet a vezérmotívum... Népművészet, népi kultúra, hagyománymegélés kiüresedett szavai töltik fel a közbeszéd kongó ürességét. Meg tudjuk-e tölteni életadó tartalommal a hagyományt, hogy ne csak szórakoztasson, hanem felemeljen és visszaadja azt a reményt, ami szülte? Azért maradt ránk, mert érzelmileg kötődünk hozzá, hisz apáink áldozatának „átváltoztatott” gyümölcsei. Ne csak fogyasszuk, hanem oltuk be vadóc hajtásait, nemesítsük tovább, hogy gyermekeinknek is teremjen! Hozza haza kivándorolt feleinket, hogy újra felépíthessük a Tündérkertet, Erdélyt, a transzilván életteret! Kós Károly testamentuma erre (is) sarkall. Vegyük át tőle a stafétát a „maradékok felelősségével”!

Jegyzetek

- 1 A legszebb élet, amit magamnak el tudtam képzelni. Benkő Samu beszélgetései Kós Károssal. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978.
- 2 Kós Károly: *Testamentum és agrikultúra*. 1915.
- 3 *Figyelő*. 1905/4.
- 4 Kós Károly emlékkönyv. Összeállította Kuszálék Péter, Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2003.
- 5 Uo.
- 6 Reischl Gábor: *Mezőgazdaság és Építészet*. Budapest, 2010.
- 7 Németh László: A minőség forradalma. *Kisebbségben I*. Budapest: Püski, 1999, 246.
- 8 Meggyesi Tamás: *Isteni ábécé. Ország-építő*, 2008/3.
- 9 Németh, 1992. II. 1273.
- 10 Andrásfalvy Bertalan: *A szeretet a néphagyományban. Magyar Művészet*, 2018/1.

Benkő Levente

A kalotaszegi főgondnok a háborús viharban

Kós Károly kevésbé ismert közéleti szerepvállalása a Kalotaszegi Református Egyházmegye főgondnoki tisztsége volt. Bár a Székely Nemzeti Múzeumban 2023. december 16-án lezajlott konferencián nem vettem részt, úgy gondolom, hogy a Kós Károly születésének 140. évfordulója alkalmából szervezett sepsiszentgyörgyi ülészekon elhangzottakból itt közzétett összeállításhoz mégiscsak társulhat az alábbi rövid kis adalék. Egyrészt azért, hogy az Olvasónak – ha e pár sor erejéig is, de – rálátása legyen Kós Károly egyházi szerepvállalására, s ezen belül a második világháborús frontátvonulás poklában is teljesített szolgálatára. Másrészt azért, mert egy másik kerek évfordulón is kénytelenek vagyunk emlékezni: idén ősszel lesz 80 esztendeje annak, hogy a második világháború pusztító vihara Észak-Erdélyen végigsepert, tenger sok fájdalmat és veszteséget okozva emberéletekben, ingó és ingatlan javakban egyaránt. E pusztítás Kalotaszeget sem kerülte el, ahonnan – Észak-Erdély

más vidékeihez hasonlóan – részben a magyar hatóságok kiürítési parancsa nyomán, részben a fenyegetettség miatt, s végül, de nem utolsósorban akarattuk ellenére, de a háborús zűrzavar közepette emberek ezrei voltak kénytelenek elhagyni otthonaikat, az Erdélyi Református Egyházkerület lelkipásztorainak egyharmada pedig a szolgálati helyéről volt kénytelen távozni. Magának Kós Károlynak is el kellett menekülnie családjával együtt a sztánai Varjúvárból Kolozsvárra azokban a zűrzavaros napokban-hetekben, amikor a család sztánai fészket a felbőszült szomszéd falubeliek feldúlták.

Alább Kós Károlynak egy 1944. szeptemberi gyorsjelentését és ennek nyomán Daróczi Ferenc kalotaszegi esperesnek Vásárhelyi János püspökhöz intézett levelét teszem közzé. Kós levele akkor kelt, amikor javában zajlott az előrenyomuló szovjet és román, valamint a frontot tartó, majd visszavonulni kénytelen magyar és német csapatok

A háborús zűrzavar közepette az Erdélyi Református Egyházkerület lelkipásztorainak egyharmada a szolgálati helyéről kénytelen volt távozni.

A Székely Nemzeti Múzeum lépcsőháza a Nagy György által készített kovácsoltvas korláttal; háttérben a tervező mellszobrával. Toró Attila felvétele

A száz évvel korábbi tervek alapján 2012-ben készült díslámpás. Nagy György alkotása

közötti tordai csata (szeptember 15. – október 7.). A levélből megtudjuk, hogy a háborús zűrzavarban igen nehéz volt a tájékozódás, az utazás, a levelezés, de Kós Károly ilyen körülmények között is megpróbált tudomást szerezni, és a felsőbb egyházi hatóságokat tájékoztatni arról, hogy ki menekült el, és ki maradt szolgálati helyén, melyik gyülekezetben zajlik tovább az egyházi élet/szolgálat,

és melyikben nem. Kós soraiban egyértelműen megfogalmazódik az egyháza és a hívek iránt érzett felelősség és aggodalom, de egyfajta elmarasztalás is azok iránt a lelkipásztorok iránt, akik különféle okok és körülmények miatt szolgálati helyüket kénytelen-kelletlen elhagyták, és azokban a nagyon keserves napokban nem álltak a nyájuk élén. Márpedig – teszem hozzá – a

korabeli jelentések egyértelműen tanúsítják, hogy a tárgyalt időszakban azok a gyülekezetek szenvedték el a legtöbb kárt és pusztítást, amelyekből a lelkipásztorok az említett körülmények között, ha rövidebb-hosszabb időre is, de eltávoztak.

1. Kós Károly gyorsjelentése Vásárhelyi János erdélyi református püspökhöz és Daróczi Ferenc espereshez a kalotaszegi egyházmegye állapotáról – Sztána, 1944. szeptember 24.

KÓS KÁROLY

Sztána (Kolozs vm.)

Méltóságos és Főtiszteletű

Vásárhelyi János püspök úrnak

KOLOZSVÁR

Főtiszteletű Püspök Uram,

Miután ma posta nem igen jár és a közlekedés is nehéz, tehát úgy próbálok segíteni, ahogy tudok s lehet. Ezért köteles jelentenivalómat, a szolgálati utat is (esperes) betartva, közvetlenül Püspök Uramnak is jelentem, tudomásulvétel végett és azzal a kéréssel, hogy támogasson minket abban, hogy kalotaszegi népünk egyházi élete ne akadjon meg azért és éppen most, mert néhány lelkészünknek nagyobb a testi félelme, mint az erkölcsi bátorsága, a hite és a hűsége.

Tehát:

Egyházközségeiket elhagyták és ismeretlen helyre távoztak: Gyalu¹, Nagykapus², Körösfő, Damos-Jákótelke, Inaktelke³, Magyarbikal, Kalotaszentkirály lelkészei.

Nem tudtam mai napig bizonyosan megállapítani, hogy otthon vannak vagy nem: Kiskapus, Nagypetri, Daróc-Bogártelke, Magyarzsombor lelkészei.

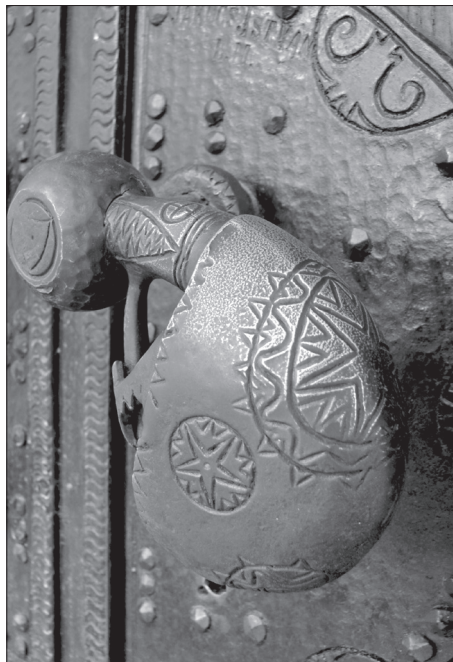
Eltávoztak, de időközben visszajöttek, és ma végzik szolgálatukat: Egeres, Váralmás, Kispetri lelkészei.

Otthon maradtak és hűségesen végzik mai napig szolgálatukat: Bánffyhyunyad, Magyarókereke, Nyárszó, Farnas, Zsobok (itt az iskola is megnyílt és a tanítás folyik rendesen), Sztána, Középlak, Türe, Mákófalva, Vista, Méra, Szucsák lelkészei.

Kispetri tanítója és tanítónője eltávoztak a faluból.

A farnasi lelkész a maga fejétől múlt vasárnap Bikalon istentiszteletet tartott Bikalon (! így – BL) az elárvult magyaroknak.

A körösfői lelkész 10 napja ment el (állítólag Hajdúnánás tájékára). Múlt vasárnap hazajött és istentiszteletet tartott. A mai vasárnapon hiába várták, mire a kurátor Nyárszóra ment, hogy az ottani lelkészt kérje fel istentisztelet

A főbejárat kilincse

tartására és három újszülött keresztelésére.

Az elmúlt héten Vistán az esperesnél voltam, és vele is közöltem mindazt, amit tudtam és tapasztaltam. Kértem őt is: segítsen e kérje Püspök Urunkat, támogasson minket abban, hogy népünk nyomorúságán segíthessünk. Én a magam gyenge erejével szívesen és örömmel teszek meg minden tőlem telhetőt, de keveset tehetek, tudom. A népünk pedig joggal panaszol, és napról napra gyengül a bátorsága és a hite. Ami nélkül pedig könnyen elvesz, vagy veszedelmes utakra téved.

Végül közlöm, hogy e levelem másolatát egyúttal Daróczi Ferenc esperes úrnak is elküldöttem.

Kérve Püspök uram segítségét, illetőleg utasításait, vagyok őszinte tisztelettel szolgálatra készen.

Sztána, 1944. szeptember hó 24., vasárnap

Kós Károly

U. i. A fiam a héten hazajön biciklin, ha Püspök uram üzeni, utasítani akarna, kérem azt vele közölni írásban vagy szóba. Címe: dr. Kós Károly egyetemi tanársegéd, Kolozsvár, E. Múzeum Régiségtára, Óvár, Dr. Roska Márton professzornál. [Kós Károly kézzel írt utólagos kiegészítése: Bástya u. 2 sz., telefon 18-05. Most kapom az értesítést, hogy a magyarbikali lelkész hazajött, és ma már istentiszteletet tartott.]

(Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltára, fond A2, az Igazgatótanács iratai, I. 1./1944/V. sz. csomó, 29. sz., géppel írt, kézzel kiegészített szöveg.)

2. Daróczi Ferenc esperes levele Vásárhelyi János püspökhöz a kalotaszegi egyházmegye helyzetéről és Kós Károly egyházmegyei főgondnok tájékoztató leveléről – Magyarvista, 1944. szeptember 25.

Kalotaszegi ref. esperesi hivataltól.

Szám: 291-1944.

Főtiszteletű Püspök Úr!

Kós Károly [egyház]m[egye]i főgondnok úr népünket féltő szeretetében írt Főtiszteletű Püspök Úrnak. Ennek a levélnek másolatát megküldötte részemre is. Ez teszi kötelességemmé nekem is, hogy szintén jelentést tegyek, és segítséget is kérjek jövőre.

Már e hó 22-én is megírtam ezt, de bár leveletem a mai napon egyéb leveleimmel együtt segédlelkész [a]t[yan]kfi] a bevihette volna, nem küldöttem be, mert még nem látom tisztán a dolgokat. Sokat hallok, de biztosan nem tudok, és arra számítottam, hogy talán kedvezőbbre fordul egy és más helyen a dolog. Mint ahogyan pl. éppen a főgondnok úrtól egyidejűleg azt is megtudtam, hogy magyarbikali lelkész [a]t[yan]kfi] családját elhelyezte Békésgyulán, ő maga pedig visszatért és helyén van; csak egy vasárnap volt távol, akkor is helyettesítette farnasi lelkész [a]t[yan]kfi]ja egy istentiszteleten, s tegnap már ő maga teljesítette a szolgálatot. Ilyen és ehhez hasonló dolgok történhetnek egyebütt is, ahonnan a lelképásztor látszólag elszaladt. És bár csak minden megingott lelkű szolgatársam észbe kapna, s még idejében visszatérne.

A múlt héten nálam kereste lelkipásztorát a gyalui kántor és ő beszélt, hogy lelképásztoruk úgy ment el, mint aki feleségét elhelyezi Debrecenben, maga pedig visszajő. Hiszem is, hogy ha betegség vagy más baj meg nem akadályozza, vissza is fog térni. Remélem, hogy lesz még más hasonló elhatározású emberünk is.

Tény, hogy többen elhagyták helyüket. A főgondnok úr leveléből veszem tudomásul, hogy damosi lelkész [a]t[yan]kfi] is ezt tette. A többiekről előbb is tudtam. A nála felsoroltak közül [a]t[yan]kfi]bikali lelkész [a]t[yan]kfi] társam visszatéréséről már szóltam. Minapi találkozásunk alkalmával kalotaszenti királyi lelkész [a]t[yan]kfi] társamról azt mondta a főgondnok úr, hogy az is a visszatérés ígéretével szállította el feleségét. Ellenben azt is határozottan tudom, hogy a magyarkiskapusi lelkész [a]t[yan]kfi] társam is az eltávozottak között van. (A „nagy tekergő”.) Nagypetriből nem tudok semmit. Darócon és Zsomboron helyükön vannak a pásztorok, az utóbbi egy féllórával ezelőtt még nálam volt

tájékozódás okából, és teljes megnyugvással tért haza tőlünk.

Ma még hát nagy számomra a zűrzavar, de remélhetőleg rövid időn belül minden lehiggad, és akkor a kialakult helyzetnek megfelelőleg tudok majd tenni is egyet-mást. Segítségért mindenestre a Főtiszteletű Püspök Úrhoz fogok folyamodni elsősorban, amit már előre is kérek, és amit úgy képzelek el, hogy kolozsvári lelkészjellegű ifjú társain, esetleg megbízható tanítónk kerékpáron vagy katonai segítséggel ki-kijárnának az árva gyülekezetek közül a Gyalu – Nagykapus – Kiskapus – Körösfő – Damos – Kalotaszenti királyi vonalra. A két Kapus annyira közel van egymáshoz, hogy azokat egy ember egy napon meglátogathatja. A többiek közül Inaktelkére állandó helyettesítőt kaptam Márkó József székelyudvarhelyi, szintén elmenekült hitoktató lelkész személyében. Őt az Egeres gondozásával is megbíztam, de amint főgondnok úr írja, oda visszament a pásztor, ám amint hallottam, a német katonák az elhagyott lakásba erőszakkal behatoltak, és a maguk módján gazdálkodnak (ennyit már megkóstolt a menekülés keserveiből). Hasonló az eset Gyaluban is. Esetleg lesznek olyan elmenekült lelkész jellegű egyének a Főtiszteletű Püspök Úr keze ügyében, akik a továbbfűtés nyomorúságait nem vállalják, s viszonylagos nyugalmat találnának valamelyik elhagyott gyülekezetünkben. Ha volnának ilyenek, méltóztassék már most kiküldeni valahová őket. Ezzel a kéréssel hamar, mihelyt biztosabb tudok meg a dolgokról, vissza fogok térni. Addig is nb. jóindulatába ajánlom megárvult gyülekezeteinket.

Alázatos szolgálója

Magyarvista, 1944. szept. 25.

Daróczi Ferenc

esperes

[Körbélyező felirata: KALOTASZEGI REF. ESPERESSÉG]

(Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltára, fond A2, az Igazgatótanács iratai, I. 1./1944/V. sz. csomó, 30. sz., géppel írt szöveg.)

Jegyzetek

1 Vásárhelyi János Kós levelébe beírta azoknak a Kolozsváron tartózkodó, szintén menekült lelképásztoroknak a nevét, akik a távollévőket helyettesíthették.

2 Vásárhelyi János kézzel írt betoldása: Petri (?) József. Az Erdélyi Református Egyházkerület 1944. évi névtárában nem szerepel Petri József nevű lelképásztor.

3 Vásárhelyi János kézzel írt betoldása: Márkó József.

Lengyel Ferenc |

Erdély Gaudíja: Kós Károly

„Készült ez a kis könyv / Isten segedelmével / 1910–1911 / esztendőben / téli időben. Kós Károly”. Az Athenaeumnál megjelent szöveg utolsó szavai ezek. A fiatal, családi életét kezdő házasember az 1911-be áthajló hideg hónapokat, 1910–11 téli napjait, estéit részben azzal töltötte, hogy a csikorgó hideg ellenére odakünn, a meleggel biztató kandalló biztonsága mellől írta meg az erdélyi építészet történetét. Summás tömörséggel írta, hol bölcs-öreges hangvétellel, hol mégis-akarással, de végig személyes hangvétellő stílusban írta építészeti-kultúr-történeti „jegyzetét”. Nem az első ilyen jellegű „kézírásos” műve volt ez, hiszen már három évvel korábban is alkotott hasonlót.

Oklevele megszerzése után, mint kezdő építész 1907-ben félévi ösztöndíjjal az erdélyi népi építészetet tanulmányozta. Az elvégzett munka bizonyítéka a megírt tanulmány: *Erdély népi építőművészetéről*. „E könyvecske szövegét *A Ház* című folyóirat közölte 1909. évfolyamának 2. és 3. számában”, jegyzi fel róla a monográfiaíró Varró János. Szintén 1907-ből datálható egy kisméretű, de nagy műgonddal készült másik kis könyvecskéje nyolc ismert székely népballada szövegével és a hozzájuk készített saját rajzokkal. Ez a legkorábbi ilyen kivitelezésű és jellegű műve (egy példányban). Legutolsó lapjára jegyzett föl, csupa nagybetűvel, két sort a lap felső, kettőt pedig a lap alsó széléhez igazítva-szabva, az oldalakat körülfogó, rajzolt keretben: „ISTEN SEGEDELMÉVEL / KÉSZÜLT // 1907. ÁPR. / BUDAPESTEN / KÓS KÁROLY”. Menyasszonyának készítette, de csak eljegyzéskor adta át neki. (Ez a fiatalkori eredetiségre törekvő munkája lett bő két év elteltével a lánykérését kísérő kis ajándék-könyvecske, 1909. június 19-ei címezéssel, Balázs Idának címezve.) Ezt az egyedi példányt sokszorosította és jelentette meg Kós 90. születésnapjára a Kriterion kiadó hasonló kiadásban.

Másik, hasonló eljárással készült műve az *Atila királról ének*, a keletkezésére utaló „Budapest, 1909” lapalji

bejegyzéssel az utolsó lap hátoldalán, bal felől. Technikájában hasonlít az előzőre. Betűi rajzolt betűk, a népművészeti tárgyakról ismert feliratok közeli rokona. Sajátságosak, ma már múltidéző, szecessziósnak érzett betűk, amelyek megírásuk idején viszont sokkal jobban kiemelkedtek a korabeli könyvgrafikai környezetből, szemet gyönyörködtető, esetlen-cizellált látványt nyújtottak. A vers szövege többnyire rímes volt, felező tizenkettes sorokat lezáró, páros rímekkel.

A *Régi Kalotaszeg* Kós harmadik ilyen jellegű műve volt. Árnyaltabb és egyénibb, mint két elődje. „Öreg betűkkel írtam ezt az írást, mert öreg dolgokról mesélek és avas, sárga hártýára írtam, mint ahogy eleink írnavalóikat.” Jelenlegi hasonló kiadása,¹ az ötvenes Időjel kiadó legújabb kiadványa (bár nem egyedüli hasonló utókiadás, mégis) többszörösen figyelemre méltó. Kós Károly születésének 140. évfordulójára jelent meg, tisztelgés-ként is, és mint az életmű egyik emblemikus műve. Meglep a kötet, a ritkán kézbevehető művek eredetiségével, zamatával, és meglep a sokoldalú művész- és mérnökhetség megnyilatkozásával, egyedi kézírásba öntött – egyszerre szakmai (építészeti) és elfogult, érdekfeszítően megírt tartalmával.

A szépíró és a Trianon utáni kisebbségi magyar irodalmi életet megszervező Kós e korai, de iránymutató művét, a *Régi Kalotaszeg*et nádtollal írta. A betűk 1910–11 telén íródtak, gyertyavilág és kandallómeleg mellett, kissé úgy, mint a középkor krónikásainál, nagy műgonddal, mert műveseknek kellett lenniük, a komoly tartalomhoz méltónak. A szavak és a képek ötvenhét oldalra futnak ki. Mindebből negyvenhat oldalnyi az írott szöveg, huszonhét az oldalnyi méretű rajz (templom, parasztház, kúria), térkép, vázlat, vegyesen. Összetéveszthetetlen Kós Károly-i stílusban. Kétharmad szöveg szelíd arányban egyharmadnyi illusztrációval.

Már 1972 októberét írták, mikor a nyolcvanadik évéhez közeledő Kós

Kós Károly *Könyv a lovakról* című, a sztánai Varjúvárbán 1938-ban kézzel írt és illusztrált könyve. A hasonló kiadás a Kós Károly Alapítvány gondozásában 2009-ben jelent meg

Kós Károly bronz mellszobra a múzeum lépcsőházában, Vágó Gábor alkotása

Károly így vallott Benkő Samunak alkotási módszeréről: „Szerettem illusztrálni. Mondtam már, hogy képben gondolkoztam. Amikor írtam, akkor is képekben gondolkoztam, láttam a képet és azt írtam le.”

Az évfordulós megemlékezések legjavából Tóth Klára kolozsvári tudósító készített széles kitekintésű, kiegyensúlyozott összefoglalót, frappáns aktualizáló lezárással. (*Szabadság*, 2023. december 29. 9. 1.) Közéjük iktatja kiemelkedő eseményként a budapesti Polgárok Házában könyvbemutatóval ötvözött Kós-émlékünnepséget is (a hasonmást kiadó Baranyi Krisztinának a műben és a megemlékezésben egyszerre megvalósult álmát). A premier külön többletét az adta, hogy a Mathias Corvinus Collegium kolozsvári képzési központjában tartott színvonalas tudományos megemlékezés percnyi pontossággal, vele egyidőben kezdődött.

Ahogy a bemutatón egyik meghívott, Csernyus Lőrinc, a műépítészeti képviselőjeként fogalmazott: jelentőségében Kós Károly az erdélyi építészet Gaudíja. A népi építészet feltárásában és folytatásában olyan jelentős, több nemzedékre ki-, át- és tovább sugárzó feladatot teljesített, amely egy sajátos magyar építészeti irányzat, iskola kiindulópontja lett. Szellemi öröksége tovább hullámozik, egészen Makovecz Imrérig, majd rajta és nemzedéke tagjain át még tovább az őket folytató legfiatalabb, organikus elveket vállaló építész-nemzedékekig. Az utólagos, méltó elismerés jeleként a Magyar Országgyűlés döntése nyomán Kós születésnapján,

2023. december 16-án a Pesti Vigadóban ünnepelték először a magyar építészet napját, s adták egyúttal át a Kós Károly-életműdíjat, elsőként Dévényi Sándor építésznek.

A népi építészet feltárásában és folytatásában olyan jelentős feladatot teljesített, amely egy sajátos magyar építészeti irányzat, iskola kiindulópontja lett.

Kós, a szépíró, a Trianon utáni kisebbségi irodalmi életet megszervező, a transzilvanizmus eszmevilágát láng-
ra lobbantó és éltető, a Szépművészeti Céhet életre hívó, a Helikont megvalósító harcos, elkötelezett és sokoldalú egyéniség volt. Egyik korai, de meghatározó és iránymutató írása, életműve egyik különös kiindulópontja, a *Régi Kalotaszeg* nyitja meg (néhány utalásában) a művek sorát, amelyeken át a szerző a *Varju nemzetségtől*, *Budai Nagy Antal* Erdélyországot átfogó lázadásán és sorsán át eljut a nagy egészet, az országot megalapozó *Országépítő* alakjának megrajzolásáig.

A 20. század eleje ígéretes építészeinek akkoriban még csak egyikéeként, a Temesvárról hozott, örökül kapott Kosch-ból budapesti egyetemista korában Kósra írta át családnevét. És négy év

múlva, 1910–11-ben, huszonhét évesen már annyira azonosult a magyarságot jelentő kultúrával, hogy – a ki nem teljesedett magyar építészet csonkasága és emlékei kapcsán – így fogalmazott: az öreg Rákóczi György építtette (gyula) fejérvári országháza „volt Erdélyországa első parlamenti épülete és egyúttal az első magyarul és magyar mesterek által épített országháza”. A szöveg egyik legkülönlegesebb tartalma és fogalmazása pedig: „Lehetek tölgyfából rótt kis fatemplomaink, amiket zavaros időkben költöztetni lehetett fel a hegyekre, ilyen a XVII. században készült, ma Türebén lévő fatemplom”.

Medvigy Endre tömör bevezetője avatott kísérője Kós gondolatainak. Maga a hasonmás „kézirát” éppúgy kitér az erdélyi építészet gyarapodásának, felemelkedésének korszakaira, mint a pusztulás veszélyeire. Aggódó kiszólásai, figyelmeztető megjegyzései sokkal többé teszik száraz tanulmányról, érzelmmel teli vallomássá erősítik, amely hol biztat, hol lármafaként felizik. Medvigy Endre, szintén az est meghívottja, jó érzékkel idézte a találó helyzetelemzést, egy veszélyes folyamat 20–21. századba átívelő folytonosságát, mikor azt írja, hogy Kós „riasztó példát említi: több száz esztendeje már, hogy (...) ahol összeomlik egy-egy magyar templom, már épül a román beszerika helyette”.

Jelen kötet egyik nagy erénye, hogy „csemegézni” lehet a szöveget. Az eredeti kézvonásos, lassú, mondhatni porosz-káló olvasásra invitáló változat után ott áll egy könnyedén olvasható, olvasáskönyvitő változat is. Egymás mellett a régies-kéziratok és az újszerűen nyomtatott grafika.

Balladai történet a *Régi Kalotaszeg* és szándék annak meghaladására: akarás és hitvallás, hogy elődeink évszázados gyakorlati tudása „maradváinknál éppen feledékenységre ne menjen”. A tettek igazába vetett hittel élő, szervező, író, rajzoló, építő Kós Károly így fejezi be idézett, előző mondatát: „az mi kevés eszembe jut, leírom”. Legavatottabb méltatóinak egyike, Sas Péter szerint ez a Kós-mű a szerző „legszemélyesebb, legintimebb alkotása” (Sas Péter, *Művelődés*, 2007/11). Ma is szépen szolgálja a szélesebb körű, több irányú műveltség, a műveltebb magyarság ügyét.

Jegyzet

1 Kós Károly: *Régi Kalotaszeg*. Hasonmás kiadás. Bevezető: Medvigy Endre. Időjel Kiadó, Budapest, 2023, 6+59+24 oldal.

Szucher Ervin

A legjobbat adni önmagunkból

A sportos Vatikán

*A Szentszék szerint
a legjobbat adni
önmagunkból alapvető
szempont a sportban,
mert minden sportoló
teljes erőbedobással
versenyez.*

A *legjobbat adni önmagunkból* címmel értekes és érdekes könyv látott napvilágot a Vatikán sporthoz való viszonyáról. A Székelyudvarhelyen kiadott kötetet, amely lényegében a Szentszék dokumentuma a sport és az ember keresztény perspektívájáról, dr. Bakó Csongor István marosvásárhelyi kórházlelkész, nyárádszeredai plébános fordította magyar nyelvre. A könyv minden egyes sora egyértelműsíti a Vatikán sportbarát álláspontját és elkötelezettségét.

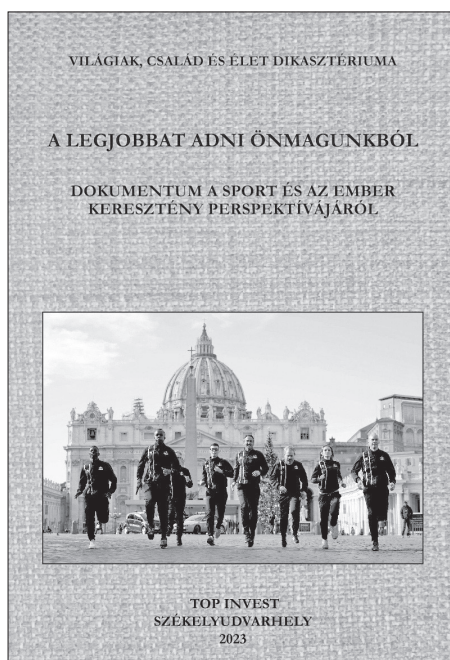
Ha valaki azt hinné, hogy a harmadik évezredben a Vatikán és a pápa tevékenysége jóformán az imádkozásra és a főpapok kinevezésére korlátozódik, nagyot téved. A Szentszék figyelve sok mindenre kiterjed, így a sportra is. „Sportolókként nemcsak arra hívlak benneteket, hogy játsszatok, ahogyan eddig is tettétek, hanem valami ennél többre: úgy kapcsolódjatok az élethez,

mint a sporthoz” – szól Ferenc pápa a versenyzőkhöz, és intésnek is beillő javaslatával szinte mindent elárul a sporthoz való viszonyulásáról. A Vatikán álláspontja szerint a sport, a közösségi élményen túl, a család katalizátorává válik. Amikor egy apa a fiával játszik, amikor a gyerekek együtt játszanak a parkban vagy az iskolában, amikor a sportoló a szurkolóival ünnepli a győzelmét, mindezekből kiviláglik a sport értéke az emberek közötti egység és találkozás helyeként – tudhatjuk meg a szentatya 2018. június 1-jén kelt leveléből, amelyet a sporttal foglalkozó legfontosabb egyházi dokumentum megjelenése napján tett közzé.

A Szentszék szerint a legjobbat adni önmagunkból alapvető szempont a sportban, mert minden sportoló, egyéni vagy csapatban, teljes erőbedobással versenyez, hogy eredményt érjen el. Amikor az ember a legjobbat adja magából, megtapasztalja személyes kiteljesedésének elégedettségét és örömeit. Ugyanez érvényes az életre általában és a keresztény hit megélésére is.

Egyes országokban már több mint egy évszázada léteznek egyházi sportegyesületek és sporttársaságok, amelyek nagy szerepet vállalnak a helyi és országos sportesemények megszervezésében. Ezek a szervezetek nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt képesek sportcsoporthoz hálózatba szervezésére és koordinálására. Sok laikus apostolkodása mellett számos pap is részt vesz a plébániai sportcsoporthoz, az amatőr és a hivatásos sportegyesületekben vagy az olimpiai játékokon.

Ezek alapján már senkinek nem kell meglepődnie azon, hogy *A legjobbat adni önmagunkból* címmel a Vatikánban dokumentum született a sport és az ember keresztény perspektívájáról. A Világiak, Család és Élet Dikasztériuma által kiadott *Dare il meglio di sé. Documento*

A kötet borítója

Bakó Csongor István nyáradszeredai plébános, marosvásárhelyi kórházlelkész, a kötet fordítója

sulla prospettiva cristiana dello sport e della persona umana címmel olasz nyelven írt dolgozatot a szintén sportbarát Bakó Csongor István fordította magyarra. Munkájának eredménye a székegyudvarhelyi Top Invest 2023-ban megjelent kiadásában olvasható.

A dokumentummal az egyház minden katolikus hívőhöz kíván szólni, kezdve a püspökökkel és a papokkal, de kiváltképp a laikusokhoz, akik inkább érintettek a sport világában. Azokhoz, akik szeretik és népszerűsítik a sportot, legyenek azok sportolók, tanárok, edzők, szülők vagy olyanok, akik számára a sport nemcsak szakma, hanem hivatás is.

Több mint száz évvel ezelőtt kezdődött nyitás

A sport iránti érdeklődés és nyitás nem valami új keletű irányzat, még kevésbé divathullám eredménye. Gyökerei a múlt század elejére nyúlnak vissza. X. Piusz pápa volt az, aki 1904-ben megnyitotta a Vatikán kapuit a sport előtt azért, hogy otthont adjon egy ifjúsági tornarendezvénynek. A korabeli krónikaírók nem rejtették véka alá csodálkozásukat ezen a megnyitón. Egy anekdota arról számol be, hogy a Római Kúria egyik meglepődött papjának e kérdésére: „Hová fogunk így jutni?”, a szentatyja így válaszolt: „A paradicsomba, kedvesem!”

Kétségtelen ugyanakkor, hogy a sport iránti elkötelezettséget és a sport világával való párbeszédet Szent II. János Pál helyezte a legmagasabb szintre a katolikus egyház hierarchiája tekintetében. A 2000. év jubileumát követően, a Római Olimpiai Stadionban összegyűlt nyolcvanezer fiatal sportolóval való találkozása után elhatározta, hogy létrehozza az Egyház és Sport Szekciót, amely 2004 óta tanulmányozza és népszerűsíti a sport keresztény látásmódját. Ennek középpontjában egy olyan társadalom építése áll, amely egyre inkább személyre szabott, a békére, az igazságosságra és az evangelizációra irányul, tudjuk meg az eredetileg a Libreria Editrice Vaticana kiadásában megjelent kötetből.

„A sport életöröm, játék, ünnep, és mint ilyet meg kell becsülni, és talán meg kell szabadítani [...] a technicizmus és professzionalizmus túlzásaitól azért, hogy visszanyerje ingyenességét, a baráti kapcsolatokat létesítő,

a párbeszédre és az egymás iránti nyitottságra bátorító képességét mint a létezés gazdagságának kifejeződését, amely sokkal hitelesebb és értékesebb, mint a birtoklás, és ezért jóval felülmúlja a termelés és a fogyasztás kemény törvényeit és az élet minden más, tisztán haszonelvű és hedonista megfontolását” – jelentette ki II. János Pál kerek negyven évvel ezelőtt a sportolók jubileuma alkalmából tartott homíliájában. A lengyel származású pápa a sportot „a modern kor egyik tipikus jelenségeként jellemezte, mintegy »az idők jeleként« értékelte, amely képes értelmezni az emberiség új igényeit és elvárásait”.

A szintet lépő Ferenc pápa

II. János Pál utódai is követték az irányvonalat, de aki újabb szintet lépett, az Ferenc pápa volt. Nem meglepő, hisz a Jorge Mario Bergolio névre keresztelt egyházfő vérbeli dél-amerikaiént nemcsak rajong a futballért, de valamikor aktív játékosként is megismerte a sportág csínját-bínját. A Buenos Aires-i születésű főpap a tizenötösörös argentin bajnok San Lorenzo klub 88.235-ös számú tagja, vagyis a gránátvörös-kék fővárosi csapat elkötelezett híve. Fialat korában szenvedélyes focista volt. Régi barátja, Nestor Carbajo korábban úgy nyilatkozott, hogy a szentatyja „nem volt igazán technikás játékos, de jó meglátásai voltak a pályán”.

A sport életöröm, játék, ünnep, meg kell becsülni, hogy visszanyerje a baráti kapcsolatokat létesítő képességét.

Nem sokkal beiktatása után, az Olasz Sportközpont alapításának 70. évfordulója alkalmából a fiatalokhoz szólva így fogalmazott: „Szeretném, ha éreznétek a csapatjáték ízét és szépségét, ami nagyon fontos az élethez. Mondjatok nemet az individualizmusra! Ne játsszatok magatoknak. Az én hazámban, amikor egy játékos ezt teszi, azt mondjuk rá: »Ez egyedül akarja felfalni a labdát!« Nem, ez individualizmus: ne faljátok fel a labdát, legyetek csapatjátékosok. Egy sportklubhoz tartozni azt jelenti, hogy elutasítjuk az önzés és az elszigetelődés minden formáját, hiszen ez lehetőség a másokkal való találkozásra és együttlétre, egymás segítésére,

Biciklis versenyzők Vatikánvárosban

Ferenc pápa Diego Maradonával

a kölcsönös megbecsülésben való versengésre és a testvériségben való növekedésre.” Mondta mindezt annak fényében, hogy a katolikus egyház az emberek közötti egyenlőség előmozdítójának tekinti a sportot.

A sportra leselkedő veszélyek

A dokumentumból kiderül, hogy a Vatikán tökéletesen tisztában van a sportra leselkedő veszélyekkel is. A devianciák kritikája alfejezetben olvashatunk arról, hogy miként van kitéve a sport olyan eltérítési kísérleteknek, amelyek már nem az embert szolgálják. A megállapítás nemcsak a gyakorló sportolókra, hanem a nézőkre és a szurkolókra is vonatkozik. „A sport rendkívüli jelentősége sok ember számára más érdekek, politikai célok és hatalmi demonstrációk

közvetítése, a pénzügyi haszonszerzés vagy a nacionalista impulzusok támogatása és az önérvényesítés elvakult hajszolása eszközévé fokozhatja le azt. Ily módon a sport autonómiája és belső értékei kerülnek veszélybe. Lassan nem a sporthoz kapcsolódó, hanem politikai, gazdasági és médiaérdekek vezérlik annak dinamikáját, és maguknak a sportolóknak a tapasztalatait is” – hangzik a szomorú következtetés. Maga Ferenc pápa is hangsúlyozta, hogy a sport csak akkor jó a testnek és léleknek, ha játék marad.

Talán éppen ezért is érzi úgy a Szent-szék, hogy az egyház nem lehet mindössze külső szemlélője a sportnak és sporteseményeknek, hanem aktív, mondhatni kulcsszerepet kell vállalnia. „A sportpasztoráció szükséges mozzanata és szerves része a közösség mindennapi lelki gondozásának.

Azonnal feltűnik tehát, hogy az egyház elsődleges és sajátos célja nem lehet a sporttevékenységekhez szükséges struktúrák létrehozása vagy rendelkezésre bocsátása; inkább az az elkötelezettség, hogy értelmet, értéket és perspektívát adjon a sportnak mint emberi, személyes és társadalmi ténynek” – olvasható az Olasz Püspöki Konferencia 1995. május 29-i hírlevelében, amelynek lelkipásztori jegyzete a sportot a keresztény élet szerves részeként kezeli.

Kinek ajánljuk?

A Bakó Csongor István által fordított kötetben továbbá szó esik a sportról, mint nevelési eszközről, illetve a találkozás és a béke kultúrájának megteremtőjéről, a sportolók lelki gondozásának fontosságáról, a sport keresztény szemléletéről, ugyanakkor a test leértékeléséről, a doppingról, a korrupcióról meg sok más mindenről, ami az emberiség egyik legkedveltebb tevékenységéhez köthető.

A vatikáni szerzők érthető és élvezhető nyelvezetre fordított munkájának nemcsak a plébánosok és teológusok kézi könyvének kellene lennie, hanem minden olyan sportbarát könyvespolcán is helyet követel magának, aki hisz a sport szellemében és keresztény értékeiben. És nem csak megszokásból vagy babonából vet keresztet, vagy kéri az isteni segítséget egy-egy fontosabb verseny vagy mérkőzés előtt.

Isten is szereti a játékot

Kétségtelenül, a leírtak ellenére is akadhatnak olyanok, akik furcsállják az egyház érintettségét és beavatkozását a sportba. A szentatya a Bölcsesség könyvét ajánlja a kételkedőknek. Ez ugyanis azt mondja, hogy Isten játékos volt, Isten bölcsessége játszott. „Fedezzük fel újra a játékot, mint tanulási-oktatási élményt! Ily módon az oktatás már nem csupán információátadást jelent, hanem játékos kreativitást. Ez a játékos dimenzió teszi lehetővé számunkra, hogy növekedjünk a kreativitásban és a közös munkában” – mondta 2015-ben Ferenc pápa annak az általa alapított jótékonyági alapítványnak a találkozásán, amely megalakulása óta olyan iskolák világméretű hálózatává nőtte ki magát, amelyek közösen osztoznak egymással erőforrásaikban, közös célokat követnek és kiemelt figyelmet szentelnek a leginkább rászorulóknak.

Ferenc pápa az amerikai Harlem Globetrotters kosárcsapat játékosaitól tanulja a labda ujjon pörgetésének technikáját 2015. május 6-án. Képek: Szucher Ervin gyűjteménye

Rostás-Péter Emese

A választúti Bánffy-kastély

Visszakapta régi fényét Bánffy Ádám életműve, az épület középső traktusa is

Válaszút az utóbbi évtizedekben elsősorban Kallós Zoltánnak köszönhetően lett Erdély egyik nevezetes települése. A Kolozsvártól huszonhét kilométerre fekvő faluban szórványkollégium, magyar iskolai oktatás, felnőttképzés működik, néptánc- és népművészeti tábort szerveznek, továbbá itt tekinthető meg a Kallós Zoltán Néprajzi Gyűjtemény is. Mindezek behatárolt területen, az úgynevezett Kallós-kúriában és közvetlen környékén kaptak helyet. A Bánffyak egykori vadászkastélyát Kallós Zoltán édesapja 1933-ban vásárolta meg, a néprajzkutató pedig a rendszerváltás után sikerrel igényelte vissza családjá tulajdonát.

Ezen a ponton be kell ismernünk, hogy történetünk szempontjából az előbbieknél nincs sok jelentősége, hiszen mi a nagyobb művészettörténeti értékkel bíró másik választúti épületről, a Bánffy-kastélyról, illetve annak egykori tulajdonosáról, Bánffy Ádámról fogunk írni a továbbiakban. Viszont az, hogy Erdély és a magyar nyelvtérület más részeinek magyarsága, sőt a diaszpórában élő magyarok számára (a választúti táborkban sokan megfordulnak az emigrációban élők közül is) Válaszút ennyire fontos településsé nőtt, ez a kisebb kastélyban zajló nagy munkának köszönhető. A nagy kastély számára pedig most érkezett el az idő, hogy egyre többen megismerjék.

Kolozsvárról érkezve Válaszútra, a Bánffy-kastély az út jobb oldalán látható. Tavaly, az év végén adták át a felújított épületet, a Kolozs Megyei Tanács uniós és saját forrásokból 12 millió eurót fordított a kastély külső és belső restaurálására, sőt a parkot is rendbe hozták. (Az átadáskor tartott ünnepségről a *Művelődés* honlapján olvasható beszámoló.) A tervek szerint kulturális eseményeknek – könyvbemutatóknak, kiállításoknak, konferenciáknak – adna helyet az épület. A kései romantika, a historizmus jegyeit mutató kastély elsősorban a belső terei miatt

különleges: megmaradtak ugyanis a földszinti nagy ebédlő és a kétszintes, a lépcsőházat is magában foglaló hall falburkolatai, faragott díszítményei, sőt a díszes csempekályhák is. Az épületben a múlt rendszerben fogyatékkal élő gyermekek intézete működött, az intézet vezetőisége viszont lezáratta és raktárként használta ezt a részét az épületnek, amely így a körülményekhez képest kitűnő állapotban maradhatott meg. Ennek a szerencsés körülménynek és a szakszerű felújításnak köszönhető, hogy most megcsodálhatjuk ezt a remekművet, hiszen a legtöbb erdélyi kastélyban a belső terek elpusztultak, csak fényképek, leírások alapján lehet képet alkotni róluk.

Átalakítások sora

Jelenlegi formáját a kastély a 19. század végére érte el, és az egykori tulajdonosok közül elsősorban Bánffy Ádám (1847–1887) ízlését tükrözi, még ha néhány részlet utólagos átépítés eredménye is. Az épület légvonalban mindössze három és fél kilométerre fekszik az UNESCO-világörökség részét képező bonchidai Bánffy-kastélytól (amelyet a család grófi ága birtokolt), annak idején a két rezidencia parkjait csak egy ligetes rész, illetve vadaskert választotta el egymástól. Az elsőként 1325-ben említett Válaszút település 1405-ben került a Bánffyak birtokába, és valószínűleg a 18. század második felében épült az udvarház, amelynek csak a középső része volt emeletes, és amelyben a Doboka és Kraszna vármegyei főispán, báró Bánffy György (1739–1805) lakott feleségével, Wesselényi Zsuzsannával (1743–1800) együtt. Ez az épület az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején súlyosan megrongálódott, és br. Bánffy Albert megrendelésére kezdték újraépíteni.¹ Később, 1875-ben az ő fia, Ádám folytatta az átalakítást, ekkor húztak emeleteket az épületre, és alakították

Jelenlegi formáját a kastély a 19. század végére érte el, és az egykori tulajdonosok közül elsősorban Bánffy Ádám (1847–1887) ízlését tükrözi.

A híres cserépkályha, amelynek másolatát az 1879. székesfehérvári országos kiállításon csodálta meg Ferenc József császár, és annyira megtetszett neki, hogy készítője, a művészi hajlamú báró, Bánffy Ádám, neki ajándékozta. A cserépkályha a gödöllői Grassalkovich-kastélyba került, a második világháború alatt azonban megsemmisült, és a még létező választói kályha mintájára építették újra 2006-ban. Püsök Botond felvétele, 2012

ki az eklektikus homlokzatokat. A manzárdtetős megoldás viszont már későbbi. Bánffy Ádám fia, Albert 1887-ben lett a kastély új tulajdonosa, felesége, br. Montbach Sarolta a padlástér kihasználását szorgalmazta – így született meg a manzárdtetős megoldás ötlete, amely a kastély markáns jegyének bizonyult, legalábbis a külső kialakítását tekintve.

A kastélynak két főhomlokzata van, a nyugati, kevésbé díszes homlokzat az útra néz, a keleti homlokzat a park felé. A kerti homlokzat timpanonján láthatjuk Bánffy Ádám és felesége, Wesselényi Mária családi címereit. Az utcára néző homlokzat elé Montbach Sarolta építtetett portikuszt. Az épületet körülvevő területen a 19. század közepén angolpark volt, amelyet a századforduló környékén tájképi parkká alakítottak át. Itt kripta is állt, amint egy, a család tragikus pillanatait összegző újságcikkből kiderül: „A szamosvölgyi vasút mentén fekvő választói nagyszabású

park kriptája háromszor nyílt meg nem egészen egy év alatt. A báró Bánffy család hetvenéves feje, az erdélyi közéletben egykor jelentékeny szerepet játszott Albert 1886. február 1-én hunyta le örök álmra szemét. 1887. szept. 17-én unokája, Margit, egy kedves kis angyal esett bele a parkbeli tóba, melyből holtan hozták ki hült tetemeit. Most legújabbban, október 26-án az előbbinek fia, ennek atyja, Bánffy Ádám költözött el az élők sorából nem egészen 41 éves korában, kesergő özvegyet, édesanyát és kis árvát hagyva maga után.”²

Az iparművész báró

A belső terek kialakítása, díszítése Bánffy Ádám életműve. „Erdély főurai nemcsak mecénásokat, hanem művészeket is szép számmal adtak hazájuknak” – méltatta Bíró József a bútortervező, faragómester bárót, akinek ilyen jellegű munkásságát a medgyesfalvi Lázár Jenőéhez, az abafájai Huszár Károlyéhoz és a hosszúfalui Teleki László Gyulához hasonlította. Bánffy Ádám azonban élete negyven évében nemcsak az alkotásnak élt: bútorait és kályháit kiállításokon mutatta be, birtokán mintagazdaságot működtetett, gyűjtötte a környékbeli népművészeti tárgyakat.

1847. május 12-én született Kolozsváron, báró losonci Bánffy Albert főispán és gróf Esterházy Ágnes hat gyermeke közül ő volt az elsőszülött, de apjuk végül nemcsak az ő, hanem egy másik fiútestvére nevére is elsőszülöttségi hitbizományt alapított. Ádám után még három lány született, akik készpénzben kapták meg örökségüket, az egyik fiút, Farkast pazarló életmódja miatt kizárták az öröklésből, így György testvérével ketten osztoztak a család birtokain. Ádámhoz kerültek a választói birtokok a kastéllyal, továbbá a bonchidai birtokok az azóta lebontott bárói kastéllyal, az alsózsuki, szótelki, kecskeháti, bádoki és kidei területek; György tulajdonába kerültek a mezőörményesi földek a kastéllyal, a szilágynagyfalusi, szilágybagosi és más Szilágy vármegyei birtokok, továbbá a kolozsvári Bánffy-palota.³

Bánffy Ádám a Református Kollégiumban végezte tanulmányait, feltűnt kiváló rajz tehetségével, megfigyelőképességével. Berlinben járt egyetemre, közgazdaságot és államtudományokat hallgatott, viszont az elméleti tárgyaknál jobban érdekelték a gyakorlati lehetőségek, kíváncsi volt arra, hogy miként honosíthatók meg itthon is a nyugati ipari, közgazdasági vívmányok. Sokat

utazott, német- és franciaországi útjai során külföldi útjai során igyekezett felkészülni a számára ideálisnak tartott életre.

1870-ben családot alapított, feleségül vette hadadi br. Wesselényi Máriát (1850–1922). Birtokán gazdálkodni kezdett, dinnyét és zöldségeket termesztett, méheket tartott, állatokat tenyésztett, lovaival versenyeket nyert, emellett porcelánfestéssel, fafaragással és agyarművészettel foglalkozott, pár év múlva viszont elhatározta, hogy továbbképezi magát az iparművészetekben. Karlsbadban két hónapig tanult a Simon és Baumann-féle brienzi cég műiparosaival, együtt mintázott, faragott velük.⁴ Amit tanult, azt elsősorban választói otthona belsőépítészetében hasznosította, de három, a német reneszánsz jegyeit hordozó bútortát a párizsi világkiállításon is bemutatták, 1878-ban. „A fa-faragású bútorok legfényesebb korszaka a XV. század. De előtte és utána is folyvást mívelték a művészet ez ágát. A góth és renaissance, de különösen a barokk és rokokó időszakban dívott különféle díszítményekre a fa, mint anyag, művészeti tisztasággal és könnyen volt kezelhető. Most, hogy a műasztalosság is, a technikák újjáélesztése következtében s az ízlés nemesbítése által mind magasabb feladatokat tűz maga elé: a fa-faragás is lassanként visszanyeri művészeti jelentőségét és értékét. Óhajtandó, hogy nálunk, ahol íme egy műkedvelő főúr szép példával jár elől, minél teljesebb sikert érjenek mind ama törekvések, melyeket iparmúzeumunk, hol a fafaragványok igen szép példányai látható és minta gyanánt szolgálnak, céljával tűzött ki, s hogy így amaz elismerés, melyet b. Bánffy Ádám fa-faragványai Párisban a nemzetközi nagy versenyen nyerne, egy közelebbi alkalommal iparművészeinknek is osztályrészül jusson.”⁵ A porcelánfestést és majolikakészítést a báró Farkasházi Fischer Vilmos (a herendi gyáralapító Fischer Mór fia) kolozsvári műhelyében sajátította el.

Munkássága kapcsán már a korabeli lapok is sokat idézték barátja, Teleki Sándor méltató szavait az 1880-ban elkészült visszaemlékezéseiből (*Emlékeim*. Petőfi Társaság, Budapest, é. n. 192. o.). A kalandos életű főnemes, Petőfi „vad grófja” lelkesedve ír a fiatal művész-birtokosról. A műasztalosság mellett igyekszik mindent megfigyelni, mikor végiglátogatja barátja választói műhelyeit. Így mutatja be házigazdáját: „Ha nem volna vagyona: négyszerezsen kereshetné meg kenyerét. Hányan

Báró Bánffy Ádám fametszetes portréja a Vasárnapi Ujság 1887/48. számában. A portré készítője Fóliák Zsigmond (1837–1912) festő és fametsző, a Vasárnapi Ujság állandó munkatársa

mondhatjuk ezt el egyes szám első személyben?! A cimbalmon – mint Mokány Berci mondaná: a magyar klavíron – úgy játszik, mint Bertók Sándor. Porcelánfestő olyan, hogy Meissenben, Sévres-ben, Ginorinál, Portlandban ritkítom párját. Műasztalos; a Faubourg – St. Antone-i asztalosművészek bámuló elismeréssel nézhetik műveit. Fazekas, s mint ilyen megmérékőzött Pallisy Bernárddal, Lucca de la Robbiával és maestro Georgiával.”

A két helyiség kiképzése, akárcsak Bánffy Ádám művészetének egésze, a kései magyar historizmus korába illeszkedik.

A báró kisebb csapattal dolgozott együtt, a társak nevét szintén ismerjük a korabeli feljegyzéseknek köszönhetően. A román származású Kimpián Juon – Mezei János műasztalos korábban lovász volt Drágon, Lakatos István pedig dicsfalvi fazekasmesterként került Válaszútra, továbbá a feljegyzések említik a német Leopold Kaffer asztalos nevét is. Műtermét és a műhelyeket Bánffy az emeleten rendezte be, több mint tíz évig ezekben a helyiségekben faragtak és mintáztak, egyedül a kerámiák égetéséhez használt kemence állt más helyen, egy melléképületben. Minden

adott volt tehát ahhoz, hogy Bánffy Ádám minden művészi elképzelését a kastély belső átalakítása révén valósítsa meg.⁶

„Meglepően érdekes és pompás emeletes előcsarnok”

A gondosan megtervezett belsőépítészeti együttes, a kastély kétszintes hallja és ebédlője most a régi fényében ragyog, a Guttman Szabolcs műépítész irányításával zajló munkálatok során a farasztalást Rostás Árpád és Balla Csaba végezték el. A nehéz tölgyfából faragott, sötét tónusú lambéria elegáns, de kissé nyomasztó hangulatot teremt, ami viszont rögtön megszűnik, ha belépünk a szintén faburkolatos, de világos, nagy ablakos ebédlőbe. Kelemen Lajos a húszas években járt az akkor még lakóépületként használt kastélyban, első benyomását így fogalmazta meg: „Midőn a kedves, színes virágkörnyezetből a kastély egyszerű ajtaján a belsejébe lépünk, egy meglepően érdekes és pompás emeletes előcsarnokba jutunk, s amint szemünk megszokja az alatt uralkodó bizalmas félhomályt, mind több érdekességet, művészit és szépet találunk benne. Csupán azt érezzük hiánynak, hogy e nagyszabású épületrész két-három méterrel miért nem hosszabb, mert ezzel a téresebb hatással minden irányban elég szemléltávolságot is nyújtana, s így nem éreznők kissé keskenynek lépcsőzetét és szép, bábsoros karzatát. A művészileg faragott barna tölgyburkolat azonban így is érvényesül, s az átriumfülke hangulatos félhomályából így is élvezhetjük az ebédlőbejárat szép, iónos kiképzésű oszlopait, melyekre az emelet három nagy ablakán színes fény szűrődik, s megcsodálhatjuk a pompás, címeres reneszánsz kandalló nemes alakját és füzérdíszzeit. A bejárás fölött lebegő kitömött sas alól fölpillantva, a karzatlap párkányáról egy csinosan vésett, domború nagybetűs felirat biztat: VÁNDOR LÉPJ BE NYUGTON; ITT NEM LÉSSZ IDEGEN / HA CSÜNGSZ A CSALÁDON, A HAZÁN S ISTENEN.”⁷ Hasonló életbölcseseké díszítik a hallnak a följáróját is, „a historizmus neoreneszánsz szellemű kellékeiként”⁸. Két majolika dombormű is díszíti a hallt, az egyik egy veszélyre figyelő nyulat ábrázol, a másik egy szájában kacsát tartó rókát. A csarnok déli oldalán egy kőből készült kandalló áll, a Bánffy és a Wesselényi család címereivel, szemközt egy egyszerűbb, zöldmázás kemence található.

Az ebédlőben a mennyezetnek a falal érintkező részein színes családi

címereket láthatunk, Bánffy Ádám alapos genealógiai és címertani vizsgálatai eredményeként felmenői nevét, születési évét és címerét tüntette fel a párkányzaton: kezdve a Tomaj nemzetségbeli Csákkal (Chák de genere Toma. 1220), a sort saját nevével és születési évével zárva. A Párizsból visszaérkezett bútorok közül megmaradt egy gyümölcs- és levélfüzérekkel gazdagon díszített ebédlőszekrény, amelyek felső oldalszéleit kariatidák tartják, párkányzatán ördögfej található. A szekrény felső részének képtáblája hiányzik, feljegyzésekből tudjuk, hogy bibliai jelenetet ábrázolt. „Különösen nagy gondra mutat a szekrény főékítménye, a középtű látható dombormű, mely »Salamon király ítéletét« ábrázolja. A király trónusán ül, előtte a két anya, a háttérben a gyermekek felezni akaró pribék s a király kísérete. A művész ama mozzanatot ábrázolta, midőn a bölcs király már-már végrehajtatja az ítéletet, s az igazi anya kétségbeesve fölkiált, hogy inkább lemond gyermekéről, csak élve maradjon az. E kompozíció a kivitel minden nehézsége dacára jól sikerült. A szigorúan kimért térben az egyes alakok elrendezése figyelemre méltó, s technikailag is bevégzett részletekkel találkozunk.”⁹

A két helyiség kiképzése, akárcsak Bánffy Ádám művészetének egésze, a kései magyar historizmus korába illeszkedik, az akadémiai mintákat követi. A válaszúti kastély berendezése során a német reneszánsz formakincsét vette alapul, bútorait a súlyos, tömör formák, az építészettől kölcsönzött struktúrák és díszítőelemek jellemzik. „A bútorzat inkább a díszbútorok kategóriájába illik, s azok mintha másolatai lennének a kor historikus épületeinek. A zsúfolt díszítettség kevés teret hagyott a gyakorlati hasznosításra, a funkcionalításra.”¹⁰

A honfoglalás témájú kályha és párja

Az ebédlőterem másik nevezetessége egy domborműves, színes cserépkályha, amelyet szintén Bánffy Ádám tervezett és munkatársaival együtt kivitelezett. Az 1870-es évek végén két példány készült ebből a kályhából, az egyiket a székesfehérvári országos kiállításon mutatták be, majd a báró Ferenc József császárnak ajándékozta. Ez a példány a gödöllői királyi kastélyba, a dohányzószobába került, a másik pedig a válaszúti ebédlőterembe. A gödöllői kályhát lebombolták a második világháborúban

A felújított Bánffy-kastély az avatónapságon, 2023. november 23-án.
Demeter Zsuzsanna fényképe

(2006-ban, miután a válaszútiról mintát vettek, újraépítették, így ma is megtekinthető a Grassalkovich-kastélyban), a válaszúti eredeti kályha viszont ma is a helyén áll, a mögötte levő falrészén díszes kerámiafelület van, felváltva azon a részen a lambériát. A zöld alaptónusú kályhán domborműveket találunk, amelyek a magyar őstörténet több mozzanatát, a vérszerződést ábrázolják, illetve azt a pillanatot, mikor Árpád vezér birtokba veszi a magyar földet. A báró több csatajelenetet is megörökített a kályhán, amelyet atlasz-szobrok, virág- és gyümölcsfüzérek is díszítenek.

Az elveszett gyűjtemények

A válaszúti Bánffy-kastély száz-százötven évvel ezelőtti berendezéséről, a kisebb bútorokról és a használati, illetve dísz tárgyak együtteséről fényképekről vagy leírásokból értesülünk, hiszen a belső terek mozdítható elemeiből semmi nem maradt, az 1944. októberi frontátvonulás során széthordtak vagy elpusztítottak mindent. Az ebédlőről így ír Teleki Sándor: „Fal körül tálasok, nemzeti stílusban tartva, megrakva tálakkal, tányérok, kancsókkal, kupákkal, fénylő, csillogó, ragyogó, kirívó színvegyületben, szemkápráztató világosságban; s az én barátom majdnem mindre odairhatná: ego feci. A szoba szögletébe állítva – mint ahogy a fejedelmek korában nevezték – egy nagy pohártartó kredenc, diófából, a legtisztább renaissance stílusban; a háttérben porcelán tálak, Chinának és Japánnak szörnyeivel

és ördögeivel; madarak, sárkányok, melyeket csakis a túlszigázott képzelet alkothat, pazar fény- és színáramlattal. A falon csoportozatokban felaggatva tálak, tányérok; melyeknek minden egyes csoportozata egy külön díszlet-egészet képez; egyikén madarak, másikon virágok és így tovább. Régi sax, régi bécsi, sèvres-i, herendi, chinai, japáni utánzások; mind Bánffy Ádámtól festve.” A saját készítésű tárgyakon kívül több más gyűjtemény is helyet kapott a kastélyban, az emeleti galérián népművészeti tárgyak, illetve gyermekjátékok voltak kiállítva, ami újdonságnak számított.¹¹ Ásvány- és fegyvergyűjtemény, továbbá a családtagokat ábrázoló régi festmények álltak még a galérián, a lépcsőfordulót pedig egy hatalmas, Ceres istennőt ábrázoló gobelin díszítette.

Kelemen Lajos a húszas években még ezzel a látvánnyal szembesült: „A fordulónál egy botos medve vicsorog felénk; de ez csak jámbor, kitömött állat, s midőn elhagyjuk, nem ez, hanem legfennebb a szemben álló fal pompás és változatos fegyvergyűjteménye állít meg. A sokféle támadó- és védőfegyver, valamint vadász-készség festői csoportját alul színes néprajzi tárgyak, szíjtorok, sallangok, szárazott bánsági kötények keretelik, s szemünknek, szívünknek jólesik, hogy egy párkánysarkon ott látjuk a kedves női munkajelvényt, a fonókereket is. Ez és a karzati üveges emléktartók színes magyar játékszerei, tarka ásványai, metszett és festett üvegedényei s néhány finom fedeles bokálya itt derültebbé varázsolják még a komoly, régi bútorokat és régi képeket is.”

A válaszúti Bánffy-kastély egykori festménygyűjteményéhez három, Melka Vince (1834–1911) festette kép is tartozott. A Csehországból Erdélybe szakadt festő vadászjelenetei számos itteni kastélyban, Válaszút mellett például Sáromberkén, Abafáján, Marosvécsen, Szurdukon, Kolozsváron egészítették ki vagy ellenpontosították az ősök arcképcsarnokát. A vadászjelenetek mellett a festő zsánerképeket, tájképeket, portrékat is festett, népviseleteket is megörökített, de a vadászjelenetei révén vált igazán ismertté. A válaszúti Melka-festmények tudatos tervezés eredményeként kerültek az ebédlőterembe.¹² Bánffy Ádám három nagyméretű, vadászjelenetet megörökítő festményt rendelt Melka Vincétől, mindhárom eltűnt az 1944-es fosztogatáskor. Bordás Beáta 2020-ban megjelent tanulmányában valószínűsíti, hogy a Kolozsvári Művészeti Múzeum gyűjteményében található egyik Melka Vince-festmény, a *Tájkép vadással* egykor a válaszúti ebédlőt díszítette. Szerinte van lehetőség arra, hogy további, eltűntnek hitt műtárgyak kerüljenek elő. „Érdemes lenne folytatni az egykori festménygyűjtemény kutatását, amelynek eredményei segíthetnék a kastély egykori pompájának rekonstruálását” – írja a művészettörténész.¹³

Jegyzetek

- 1 Bordás Beáta: *Bánffy-kastély, Válaszút*. <https://lexikon.adatbank.ro/muemlek.php?id=425>. (2024. 02. 05.)
- 2 *Vasárnapi Ujság*, 34. évf., 48. sz., 1887. november 27. 789. o.
- 3 Bordás Beáta: *A kolozsvári Bánffy-palota. Múlt és jelen*. Polis – Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2019. 26. o.
- 4 Murádin Jenő: *Egy művészetkedvelő erdélyi főúr, br. Bánffy Ádám (1847–1887)*. *Korunk*, 2002/12. 68. o.
- 5 m–f.: *A párisi kiállítás magyar tárgyaiból. B. Bánffy Ádám faragványai*. *Vasárnapi Ujság*, 25. évf., 20. szám, 1878. május 19. 317. o.
- 6 Murádin Jenő: i. m.
- 7 Kelemen Lajos: *A válaszúti kastély*. In: *Művészettörténeti tanulmányok*. II. Kriterion, Bukarest, 1982. 237. o.
- 8 Murádin Jenő: i. m.
- 9 m–f: i. m.
- 10 Murádin Jenő: i. m.
- 11 Murádin Jenő: i. m.
- 12 Bordás Beáta: *Melka Vince (1834–1911) vadászjelenetei a válaszúti Bánffy-kastélyban*. In: P. Kovács Klára (szerk.): *Várak, erődök, kastélyok az erdélyi régiségben. Erdélyi évszázadok – a Kolozsvári Magyar Történeti Intézet évkönyve V*. Egyetemi Műhely Kiadó, Kolozsvár, 2020. 146. o.
- 13 Bordás Beáta: *Melka Vince...* 147. o.

Csog Szidónia |

A szív tanítása

Beszélgetés **Patka Ildikó** bábművésszel és meseíróval

A ki játszik, könnyű lélekkel, mérhetetlen bájjal és teljes nyitottsággal jár-kezel a világban, kitapintja a dolgok körvonalait, megéli az élettények tartalmát, figyelő lélekkel hallgat titkokat és rejtelmeket, és a mérföldek dacára is tovább tágtítja horizontjait: létről, világról, emberről és az őt regélő mesékről, amelyek életképeket, történetszálakat és aranyfonalak sorát asszociálják az önmagunkban sokrétű dimenzióinkban történő barangoláshoz.

Ezekből a mesékből alkot új és egzisztenciális kérdéseket is feszegető saját mesét, bábjátékot, beavatást, egyfajta világlátást és akár elbeszélő nyelvet is Patka Ildikó bábszínész és meseíró. Ezeket ugyanis a gyerekek is megértik, örömmel és kíváncsian fürkészik, vagy szemlélgetik, mint különös virágszirmokat, amelyek a legkisebb királykisasszonyok, a legbátrabb szegénylegények vagy a tündérek kertjéből érkeztek meg, üzenetet rejtenek, és ezt leginkább a bábuk jeleníthetik meg vagy fedhetik fel számukra. Mert a bábu arcot nyert emberi mozgatóerőt, mesei archetípust képez le Ildikó szerint, aki csodával határos módon játszik, mesél vagy varázsmókát sző, miközben teremtő törekenységgel és áhítattal mozgatja a bábukat. Azokat a bábukat, amelyek mesefigurákat alakítanak, simogatnak és engesztelnek vagy a gyermeki képzeletet töltik be sok mágiával és üdvel. És úgy nevetnek, mint a csillagok. Vagy Patka Ildikó titokzatos csillagvirágai, amelyek saját meséiből érkeznek meg mindig a bábdarabokban, hogy még több intenzitással töltsék ki a rituális tereket, amelyekben ő ott és akkor Csipike Madarának, Lázár Ervin mesemondó kisgyerekének, Micimackó Róbert Gidájának, Oféliának, az idős, bölcsűgőasszonynak vagy a Világszép nád-szálkisasszonynak a történetét játssza el. Oly sok bölcsességgel, mint a bábos nagyasszonyok vagy a füvesasszonyok, akik ezúttal a játék varázserejével gyógyítanak és mesélnek.

– **Egyik korábban készült interjúban nyilatkoztad, hogy „tanítani és gyógyítani a mesével is lehet”. Mit jelent ez, és mit jelent az általad emlegetett „szív bölcsessége”? Mit jelent számodra a mese, és melyek azok az általad írt mesék, amelyeknek a varázslata intenzíven hatott a gyereknevelésben és a bábjátékban? Mi az, ami írásra inspirál? Annál is inkább, hogy meseíró is vagy...**

– Amikor serdülőként kerestem az utamat és azt, hogy milyen emberséget érdemes kifejlesztenem magamban, milyen értékek mentén neveljem önmagam, a népmese értékrendszere mellett döntöttem. Így engem neveltek, tanítottak, megtartottak a mesék. Nagyon fontos volt az egzakt, informatív, racionális tudás mellett – amit az iskolákban gyűjthettem – a „szív tanítása”, hogy miképp lehet olyan emberré válni, aki jól figyel másokra, miközben önmaga értékét is érzi. Alapvetően a népmesék mellett így választottam a meseirodalomból is tanításokat, tanítókat. Így fontossá vált a klasszikus *A kis herceg* tanítása Antoine de Saint-Exupéry tollából, vagy A. A. Milne *Micimackójának* derűje és segítőkészsége, önelfogadása, Michael Ende *Momója*, aki a figyelem- és időadás, a minőségi idő művészetét tanította. Valahogy egyre inkább az lett a fontos, hogy miképp lehetek ott jó figyelemmel az emberek mellett, hogyan születhet kapcsolat, hogyan építezhető a kapcsolódás. Ehhez az intellektuális tudás nem ad információkat, valójában egy érzelmi intelligencia kiteljesedésén dolgoztam.

Ahogy egy nagyszerű tanár barátom, Fenyő Ervin évekkor ezelőtt megfogalmazta: a mese élni segít egy védett térben, sejteti, hogy van jó a világban, és tanúja egy olyan magasabb rendű figyelemnek, amely az ember javát akarja. Az önnevelésen túl segítségként, eszközként használtam a mesét a saját gyermekeim nevelésében.

Meseírásra mindig a „kis” vagy „nagy” ember ihletett. Írtam mesét a

A mese élni segít egy védett térben, sejteti, hogy van jó a világban, és tanúja egy olyan magasabb rendű figyelemnek, amely az ember javát akarja.

Fodor Sándor Csipikéjének világa. Ajtó az Óriasnagy Bükkfában, 2019

lányomnak és a fiaimnak is magukról, és a számukra kibomló világról. De van olyan mesém, amelyet egy pedagógusnak írtam, amikor „elfáradt erősnak lenni”. A továbbiakban pedig kaptam egy nagyszerű alkalmat a mesék megjelentetésére. László Bakk Anikó meserovatát vettem át a *Vasárnap* című katolikus újságban, így a meséim megjelenhettek, vagy az ott felmerülő témák ihlettek meseírássra. Együtt dolgozhattam itt Bak Sára illusztrátorral, és különleges, örömteli élmény volt tapasztalni, hogyan mondja el ugyanazt a mesét illusztrációiban. Úgy éreztem, új értelmezési dimenziót kaptak, gazdagodtam általa.

**Kovács Ildikó
bábrendezőnek a mesébe,
a bábjáték lehetőségeibe
és belém vetett hite,
szakértelme vitt
a bábjátékszás felé.**

Újabb lépése volt a mesék feldolgozásának, hogy a pandémia alatt Varga Ibolya rendező, tagozatvezetőnk azt a feladatot bízta ránk a bábszínházban, hogy dramatizáljuk és vigyük színpadra több kis mesém feldolgozását. Így született a *Palkó és Panna* előadás, amelyet Pünkösztől Laura rendezett és Horváth Kincső dramatizált, és amelyhez helyzetjátékokban színésztársaim (Kötő Áron, Bondár Tibor és később

Mostis Balázs) is hozzászótták az ötleteiket. Elena Ilaş díslettervezőnk álmódott hozzá bábokat és gazdag képi világot, díszleteket. Nagy szeretettel, figyelemmel és fantáziával dolgozott. Ma is hálás vagyok ezért mindenkinek, aki hozzájárult. Úgy érzem, melegszívűség, szeretet van ebben a kicsi előadásban, kedveli is az óvodák közönsége, sokfelé elvittük már.

– Kik voltak a mestereid, és milyen tanításaid voltak, amelyek kalauzálást jelentenek számodra ma is a mesék és bábok világában? És számodra kik a bábozás erdélyi nagymesterei?

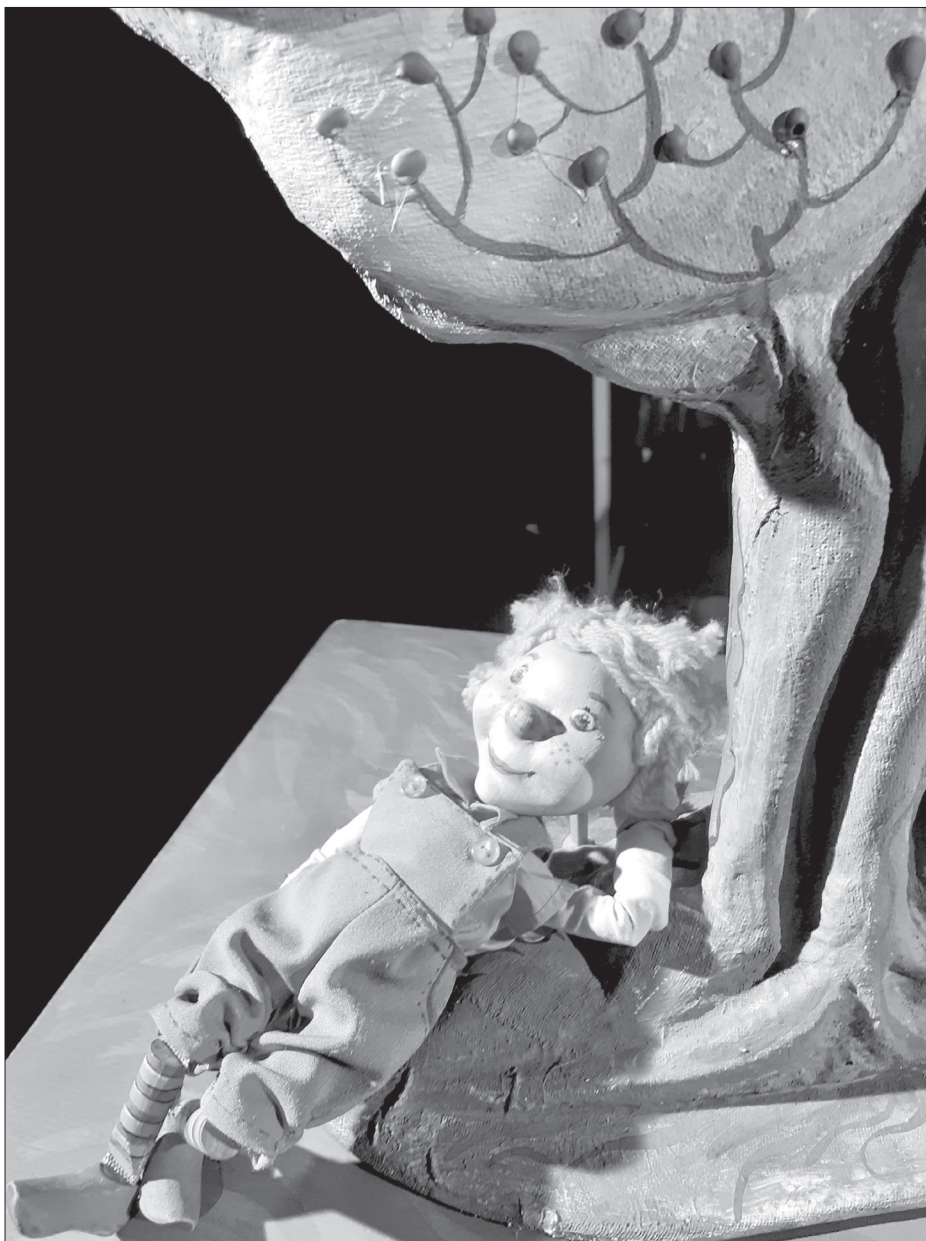
– A mestereim a kezdetektől: a mészáros nagymamám, aki gyógyító asszony, csontkovács, még varázsigeiket is tudó segítőasszony volt, az édesapám, aki sokat mesélt nekem, és nagy értelemkeresője az életnek, az édesanyám, aki könyvárosként engedte, hogy szabaduljak a történetek, mesék birodalmába... Kasztovszky László magyar tanárom a szatmári Kölcsey Ferenc Főgimnáziumban inspirált arra, hogy felszabadítsam magamban a gyermeket, értéket és tehetséget látott bennem, és az ő értékfigyelő tekintete elindított bennem valamit. (Itt hívom fel a figyelmet arra, milyen fontos egy tanár emberi hozzáállása egy kisdiákhöz.) Fontos tanítóm volt Fenyő Ervin, a budapesti Karinthy Frigyes Gimnázium volt tanára, aki arra hívta fel a figyelmem egyetemistaként, hogy a mese élő műfaj. Egyed Emese a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem bölcsészkarán

alkalmat adott arra, hogy a mese műfajáról írjak államvizsga-dolgozatot. Kovács Ildikó bábrendezőnek a mesébe, a bábjáték lehetőségeibe és belém vetett hite, szakértelme vitt a bábjátékszás felé. Bajzáth Mária mesepedagógustól tanultam még sokat, aki élőszóval mond népmesét a gyerekeknek, felnőtteknek, és élő képekkel vonja burokba a gyermek lelkét, alakít ki belső védelmet, értékrendszert bennük. Az ő étellel teli emberi hitelességük sodort engem az önkifejezés eme pályájára.

– A finnországi Ouluban végzett gyermekirodalom-szeminárium, a magyar és finn mesevilág manólényjeinek a tanulmányozása és Bajzáth Mária mesepedagógus szemináriumai hogyan gazdagították a meséről alkotott tudásodat és a mesékbe vetett hitedet?

– Magyar–finn szakos egyetemistaként még mindig magamról szerettem volna tanulni. Így fedeztem fel a finnországi svéd író, Tove Jansson mesevilágát, amit mélységesen bölcsnek éreztem. Nem felejttem el Múmin mama alakját, aki mindamelllett, hogy praktikusán meg tudta oldani gyermekei bármely problémáját, és táskájában szög, drót, tű, cérna, édesség és a lehető legfurcsább dolgok is előfordultak, művész is volt, és időnként eltűnt a maga által rajzolt fák rengetegében, hogy megpihenjen. Melegszívűségével és kitartó figyelmével láthatóvá tette a láthatatlan kisgyereket. Mindannyiunkban lakik egy láthatatlanná vált énrész, én pedig ezt szerettem volna megtanulni, hogyan tehető ez bátorra és láthatóvá. Alkalmam nyílt egy hónapot a finnországi Ouluban tanulni, ösztöndíjjal. Részt vehettem egy gyermekirodalom-történeti előadásorozaton, és anyagot gyűjthettem az államvizsga-dolgozatomhoz. Meglepetten jöttem rá, hogy mennyi hasonlóság van Tove Jansson és Fodor Sándor manó-mesevilága között, és hogy bizonyos társadalmi jelenségek a mese eszközeivel ki mondhatók. Így egymás mellé kerültek Csipike tapasztalatai és Múmin manóvilágfelfedezései. Izgalmas párhuzamban lehetett megnézni, mit mesél a gyermekirodalom emberi játszmákról, erőről, hatalomról, visszaélésről és szabadságról, társadalmi kondicionáltságról és belső önfelszabadításról.

A mesével nevelés művészetét akkor fedeztem fel, amikor én is szülővé, nevelővé váltam. Előbb önismereti tükröt Boldizsár Ildikó meseterápiájában kerestem, majd Pápes Éva és Törös Ildikó magyarországi terapeuták meseszimbólumokat eszközként használó mese-műhelyeiben dolgoztam magammal.

Palkó, a virgonc kisfiú, a Palkó és Panna című előadásban, 2020-ban. Patka Ildikó felvétele

Aztán legnagyobb meglepetésemre Bajzáth Mária előadásában kincse találtam, mert a mese a nevelés eszközeként is jól felhasználható. A Népmesekincstár népmesegyűjteményt fölhasználtam, amikor a saját gyerekeimnek kerestem mesét, és ebben korosztályokra lebontva találtam meg különböző népek meséit. Aztán tanulni kezdtem a mesével nevelés módszerét, a mesefoglalkozás kidolgozását, megszerveztem Kolozsváron is egy képzést, egy előadásorozatot. Ízelítőként, példaként elmesélem, hogy nagy hatással volt rám a meseszimbólumokból felépített mesetérkép, amely felmérheti, milyen mesei tudatállapotban érzi magát a gyermek iskolába érkezéskor. Aki épp a sárkány birodalmában érzi magát, annak például nem tanítható

matematika, míg érzelmileg egyensúlyba nem kerül. Ezzel szemben, aki a tündérek tavánál érzi magát, annak a gyermeknek könnyű felszabadítani a kreativitását. A figyelmemet arra irányította ez a tanítás, hogy a gyermeket a mese által, és a népi gyermekjátékok által alkalmassá, nyitottá lehet tenni a tanulásra, és az érzelmi intelligencia nevelésére nagyon jól alkalmazható eszköz.

– A gyerekeidnek kezdteél meséket írni, de lehetséges, hogy korábban is írtál meséket. Hogyan találtál rá a mesék nyelvére, archetípusaira és mondani-valójukra? És mit jelent számodra a meseírás? Hogyan kódolható a világ, az élet és az ember a mesék szimbólumai által? A gyerekeid nevelése

hogyan történt, illetve történik az általad írt meséken és a mesevilágon keresztül?

– Mielőtt a gyerekeimnek írtam, már próbálkoztam a műfajjal. Az emberi elindulás és értelemkeresés, önfelvallalás volt a témám. Esszészerű, filozofikus kis mesét írtam arról, milyen nehéz felvállalni azt, hogy ember vagyok, és tudni, hogy mit jelent ez... Valójában kísérleteztem azzal, hogy a műfajba egzisztenciális kérdéseket sűrítsek. Végül a mesei archetípusok nagyon sokat segítettek, mert a mese a maga szimbólumaival – ahogyan Bajzáth Máriától tanultam – „lélek-térkép”: az öreg király a régi tudat jelképeként, az ifjú királyfi vagy a szegényember gyermekei a kiteljesedés, a megvalósulás lehetőségei, az udvari tanácsosok valamennyi belső hangunk, amelyek párbeszédben állnak és élnek bennünk. Befogadó női énrészünk és cselekvő férfi énrészünk is megjárja a maga útját, bennünk élnek a mostohák és a szorgalmas leányok, bennünk nevet gyöngyöt a királykisasszony, és minket rabol el a belső sárkány. A meseírás folyamatos feltérképezése a lélek állapotának, vagy egy lelki jelenségnek, amely megoldást, útját keresi, és akadályokba ütközik. Például *Az aranytulipán* című mesémben – amit bábszínpadon is feldolgoztunk – a nagyszívű király elfárad erősnek lenni. Ez olyan jelenség, amit mindenki átél, erre a kiégésre keres megoldást a mese.

A gyerekeknek elsősorban a szorongásaira figyeltem, és ehhez kerestem népmesét. Ilyen például az a helyzet, amikor a félelmeid ellenére bátor kell légy, mert bennünk a legkisebb királyfi elindul világgá megoldást találni. Volt olyan, hogy a halálfélelemre kerestünk mesei feloldást. Volt, hogy úgy tereltem el a figyelmet egy traumatikusabb élményről, hogy egy mese terébe vezettem a figyelmüket. De olyan eset is volt – így született a Kerekdomb óriásának meséje –, amikor óvodából hazajövet, egy végtelenül hosszúnak és fáradtságosnak tűnő úton a fantáziánk eszközeivel felejtettük el a fáradtságot, elképzeltük, hogy egy óriás alszik a Kerekdomb alatt, nekünk a lábujjától a feje búbjáig kell eljutnunk, és meg is fogalmazódott a története, amire hazaértünk – így született a Kerekdomb óriásának meséje. A gyermeki figyelmet nagyon szépen lehet terelni.

– A bábuba vetett hit mit jelent számodra?

– A bábuban mindig egy énrész, egy éndarabka sorsa, tudatossága csiszolódik történetté. Ez kap arcot, megjárja a

Panna, a csillaglányka, a Palkó és Panna című előadásban, 2020-ban. Patka Ildikó felvétele

maga próbáit, tanul és csiszolódik, életre nevelődik. Például Lázár Ervin *Szegény Dzsoni és Árnika* című meséjében a végtelen szabadságvágyból lesz gondoskodó, jól figyelő szeretet, de hogyan? Számomra a bábu útja egyfajta műhely, amelyben egy emberi minőség járja be a maga útját, lehetőségeit, remek képi megformáltságban. Amikor a bábuban hiszek, tulajdonképpen hagyom, hogy egy emberi minőség élje életét a báb-színpadon, és amilyen őszinte vagyok magamhoz, amilyen jól ismerem, olyan mértékben színes és hiteles a bábu játék a kezemen.

– Ki a bábu, és hogyan jelenthet az általad használt fogalmak alapján karakter-sűrítmenyt, tükröképet és saját bejáratú világot?

– A bábu arcot nyert emberi mozgatóerő, archetípus, mesei archetípust képez le. Izgalmas találkozásra nyújt alkalmat a bennünk élő énekekkel. Az ember tudat alatt mindig magára ismer benne, jó tükrök. Egyetlen tulajdonság sűrítmenyével könnyebben dolgozom, mint a sokarcú, ellentmondásos emberi lélekkel. Ugyanakkor nagyon érdekes, mert a mese mint lélektérkép a báb-színpadon életre kel, és a jó dramaturgiájú báb-darabban megszemélyesítve – testet, arcot szerezve – élhetjük át a belső ellentmondásokat és feloldásukat, mert minden arcot és játékteret kap.

– Ez talán a báb-művészeted hitvallása is, pontosabban része a te bábos

ars poeticádnak. Ugyanakkor a játék szárnyakat ad, felszabadít és az önmagunkkal való találkozás örömét is fokozza. Mit jelent játszani? És a játszani tudás mennyire jellemezhető egyfajta beavatásként, nyelvként és világlátásként is?

– A bábjáték védett terében a játék azt jelenti, hogy minden minőség szabadon, teljes színében megmutatkozhat és megélheti lehetőségeit. Például a jó vagy a gonosz egyszerre esélyt kap, játékteret a cselekvésre, a megütközésre, a bizonyításra, az erők összemérésére, a humorra, vagyis lehetőségeinek megélésére. A játékban kifejezhetem a színeit. Nem ítélekem felette, hanem felszabadítom és megmutatom, hogy önmaga lényegéből bomoljon ki a sorsa. A játék színesítés. Valamiként azt a hozzáállást is formálja, amivel az emberi dolgokhoz állunk: egyrészt az elfogadást, másrészt éles megfigyelését a minőségeknek, harmadrészt egyfajta őszinteség tere lehet, ahogy játékosan kimondunk, felismerünk igazságokat tanúsítunk, de közben nem ítélekünk – mert a játék alkalom a szeretettel teli emberi kapcsolódásra. Újrafogalmazva látom a mesét, a báb-előadást, ugyanis a játék olyan védett teret teremt a kapcsolódásra, ahol minden emberi minőség megmutatkozhat, de nem okoz fájdalmat, csak tudatosít, csak beavat.

A báb-színházban többször megéltem, hogy van egy bábos szakzsargon, egyfajta játéknyelv, ami tele van kreatív humorral, én pedig gyönyörködöm

időnként a játékosan kifejezett emberi színekben.

– Hogyan kódolható át közös játékká a nevelés, mi határozza meg elsősorban a gyerekekhez fűződő viszonyodat?

– Alapvetően, ha a fájdalommal teli dolgokat játékosan közelítem meg, az az elfogadásban, az őszinteség megélésében és a kapcsolódásban is segít. Persze sok jó tételes játék van, amit eszközként lehet használni. Például ha mondókézzel megünnölgünk fel egy dombra, biztos könnyebben telik az idő, ugyanakkor sok minden fejlődik a gyermekben, a szókinccse, képalkotása, a kitartásra kapott eszközei.

Engem sokszor lepett meg a kisfiam eredeti meglátásaival. Így volt egy séta során is, amikor kijelentette, hogy az utca végén ott az Este. Ez számomra már egy mesemondói stílust képviselt, szimbolikus kifejezésmódot, egy találkozás lehetőségét, a játékunkat, hogy a jelenségekkel mint személyekkel találkozunk... Aki sok mesét hall, könnyebben tanul meg olvasni, az elvont gondolkodása fejlettebb, és ha a személyisége a játékban is felszabadul, akkor meg meri élni önmagát kreatívan, mer alkotni, mer szokatlant mondani a lélek tárházából.

– A belső képek mélyen meghatározók a kisgyermek számára. „Egy gyerek [...] valahol bent a lélek titkos szobájában saját képeket alkot. Azon a napon, amikor a gyermek fantáziája többé már nem tudja megalkotni őket, azon a napon az emberiség szegény lesz” – írja Astrid Lindgren. És valóban, minden belső képteremtés határtalanul szélesíti a korlátolt valóságról rögződött gondolatokat, amely által a mindennapi életvilág megszabadulhat a világ szilárd valóságától, a rögtől és a salaktól, és megtalálhatja a képzelet és a valóság szintek lehetséges találkozási pontját. A valódi belső képteremtés bizonyos értelemben megmenthet minket a kényszeresen ismétlődő sztereotípiáktól, a mindennapok felszínes kliséitől, elvezethet szélesebb horizontokra és szellemi mélységekbe. Ahogy létezésünk titka és misztériuma is talán az, amit ezeken a varázslatos utazásokon tapasztalunk meg. A képek, a belső képvilág működése és a képteremtés hogyan történik a kisgyermek esetében?

– Az emberi gondolkodás belső képekre épül. A képalkotás a gondolkodás előtti fázis. Amit el tudunk képzelni, azt meg tudjuk valósítani. A belső képalkotás képessége olyan, mint egy belső nap

Pillanatfelvétel az Én vagyok Pinokkió című, 2017-es előadásból. Nicu Cherciu fényképe

az égen. A tudatosságunk képekben ébred önmagára, és erre épülve alakul ki a beszéd készsége is, a fogalomalkotás. És ez is gyermekkorban fejlődik ki, ha hagyjuk a gyermeket a tapasztalataiból felmerülő belső képeket megalkotni, vagyis játszva tapasztalni. Az előszóval mondott mese élménye azzal is jár, hogy a gyermek képeket, értelmezési képsorokat, megoldássorokat épít fel. Ezek érlelődnek, és felismerésekké alakulnak, tehát a megismerőképesség, a figyelem fókuszáló képessége erősödik. Ma nagyon korán találkozunk mobiltelefonnal és más képsugárzó technikai eszközzel, médiafelülettel a kisgyermek. Így a belső fókusz, amelyből képet alkot magának, elvész. Csak az önmagunk által megalkotott képekből lesz belső megismerő erő, koncentráltóság. Ha nagy mennyiségben konzervképeket kap a tudat, nehezebben alkot fogalmakat, dekoncentrált lesz, nem állnak össze a képek, nehezebben tanul meg beszélni, olvasni, felismerni. A mesék nyelvén ez olyan, mintha elröbölne a napot az égről. Nincs, aki lásson és láttasson bennünk, a dolgok valódi természetét a megismerő erők nem tudják felismerni, mert nincs találkozás a valóságtapasztalataiból alkotott saját képekkel, mert ezeknek a képeknek csak nagyon kis mértékben van alkalmuk megszületni. Felületes lesz a figyelem.

A hallott mese képeit a kisgyermek saját képekben dekódolja. Megfigyeltem, hogy négy-öt éves korig könnyebb volt a mesék nyelvén információt közölnöm a kislánnyal. Mert a gyermek, aki intenzíven alkot éppen képet a föléje tornyosuló valóságról, érdekes módon a képeket előbb érti, mint bármilyen

fogalmi nyelvet, ezért lehet mesével szólni, és az üzenet el is jut hozzá.

– A mese és a bábdarab által is kimondható mindaz, amely tabutémát jelenthet egy adott rendszerben. Az elmúlt években és akár a jelenben melyek voltak, és melyek azok a bábelőadások, amelyek tabukat érintettek, és a szabadság nyelvén próbáltak kommunikálni a korról és a korról?

– Itt most két aktuális előadásunkat emelném ki: az egyik előadás a *Félúton*, amelyet két fiatal színészünk (Balogh Dorottya és Mostis Balázs) dolgozott ki a világvárvány ideje alatt, és serdülő problémákat dolgoz fel, megütközést a felnőtt világával, családi problémákat, útkeresést. A másik Rumi László *Árnyak színháza* című darabja, amely egy általánosabb vetületét ábrázolja a változásnak, elmagányosodásnak, amelyet erővé és kreativitássá lehet alakítani, és amelyből a kapcsolódás eszközeit meg lehet találni. Számomra mindkét alkotás aktuális problémákat dolgoz fel bábo eszközökkel.

Noha nem sok kimondottan ezzel a céllal készült darabunk van, mégis, valahogy a kor finom kritikája a humor eszközével beleszövődik a meséinkbe. Akinek füle van a hallásra, az hallja.

– Polcz Alaine életműve, a jelenlét és a kozmikus öröm mint életlátási formák hogyan kapcsolódnak össze számodra, és mit jelent mindez a te világlvasataidban?

– Polcz Alaine munkássága közel áll hozzám, elsősorban segítő alapállása, és az, hogy haldokló gyerekeket és felnőtteket

kísért a hospice-mozgalom keretén belül. A halál előtt leomlanak a társadalmi kondicionáltság falai, egyszerre a valódi értékek, a valódi figyelem lesz fontos, a jelenlét, a kapcsolódás, a lélek kísérés, a bátorság és perspektíva a perspektívátlanságban. Felragyog a jelen pillanatának az ereje: ahol játszhatunk, szerethetünk, kapcsolódhatunk, ránézhetünk. Ez az intenzív, előítéletek nélküli személyes figyelem ma hiánycikk a világban. Így szeretnék az emberek mellé odaállni és játszani.

– Elmondásod szerint sok naiv szerepet kaptál, amelyeket különböző bábdarabokban eljátszottál. Melyek voltak ezek a szerepek, és melyek voltak azok a kedves és kedvenc bábdarabok, amelyeket örömmel idézel fel? És a bábszínház alkimista műhelyében milyen láthatatlan csodák történnék?

– A naiva szerepe közel áll hozzám, tulajdonképpen a lélek, ha a forrásainál marad, ahol a gyermek is van, akkor egy eredendő tisztaságot és örömet ápol, egy tiszta rápillantást és felmérést az élet dolgairól.

Az előszóval mondott mese élménye azzal is jár, hogy a gyermek képeket, értelmezési képsorokat, megoldássorokat épít fel.

Valóban nem játszottam pl. sötét szerepeket. Az alapállásom tükrözi a hantom is. Kedves szerepem Fodor Sándor *Csipikéjének* Madara, aki a jó barát. De szerettem mesemondó kisgyereket játszani Lázár Ervin *Szegény Dzsoni és Árnika* című meséjének kerettörténetében, vagy a *Micimackóban* Róbert Gidát, szerettem a Világ szép nádszálkisasszony szerepét, amelyet viszont pont a gonosz zseniális játéka ellenpontozott és emelt ki a meséből, de az öreg sűgőkisasszony, Ofélia szerepe is nagyon közel áll hozzám, akit haláláig kísérünk el az *Árnyak színháza* című előadásban. A gyermeki és az öregemberi minőségek fontosak számomra.

A bábszínház a maga alkimista műhelyében meg tudja mutatni, hogy az, ami velünk az életben történik, az maga a csoda. Egy rituális térbe emeli az élet jelenségeit és a mese bölcsességei mentén ezek megütköznek, ellenérzést és együttérzést ébreszt, de mindenképpen a pillanat csodáját mutatja meg, ahol belső erők játékában dől el, hogy mi állja ki az igazság próbáját.

